

Dr. Nureddin Boyacılar ile Hadis Eğitimi, Tahrîc Usûlü ve Eser Tahkîk Yöntemi Üzerine

Yard. Doç. Dr. Murat ŞİMŞEK*

Murat Şimşek: Bismillâh irrahmân irrahîm. Muhterem Hocam! Öncelikle *Hadis Tetkikleri Dergisi* olarak hadis eğitimi, tahrîc ve tahkîk usûlleri konusunda sizinle röportaj yapma isteğimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. İlk olarak bize kendinizi şahsî ve ilmî yönden tanıtır mısınız?**

Nureddin Boyacılar:*** Bismillâh irrahmân irrahîm. el-Hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemin. Ve's-salâtü ve's-selamü 'alâ Rasûlinâ Muhammed ve 'alâ âlihî ve sahbihî ecme'in. Allâhümme lâ sehle illâ mâ ce'altehü sehlâ. Allâhümme zekkirnâ bimâ nesîna. Allâhümme'nfa'nâ bimâ 'allemtenâ ve 'alimnâ mâ

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, muratsimsek76@hotmail.com.

** Bu mülâkât Dr. Nureddin Boyacılar ile Konya'da kendi çalışma odasında gerçekleştirilmiştir.

*** 1934 yılında Burdur'da doğdu. İlkokulu bitirip hıfzını tamamlayıp dini tahsil yapmak üzere Mısır'a gitti. Mısır'da el-Ezher'de dinî orta ve lise tahsilini bitirip Usûlü'd-Dîn (İlahiyat) Fakültesi'nden 1963'te mezun oldu; aynı zamanda Mısır Ayn Şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesine devam edip, 1965 yılında Arap Dili ve Edebiyatı filoloji bölümünden mezun oldu. Aynı yılın Ağustos ayında Türkiye'ye dönerek askerliğini 1965-1967 yılları arasında yedek subay olarak yaptı. 28 Şubat 1968 tarihinde Diyanet İşleri Yüksek Kurulu Doğu dilleri Arapça mütercimliğine tayin edildi. Bu vazifede 24 Mayıs 1974 tarihine kadar çalıştı; 24 Mayıs 1974 tarihinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arapça Okutmanlığına (Öğretim Görevlisi) naklen tayin edildi. 30 Kasım 1978 tarihinde Hadis kürsüsünde "Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi ve Hadisteki Metodu" unvanı ile doktorasını tamamladı ve bu vazifede 30 Eylül 1980 tarihine kadar çalıştı. Suudî Arabistan İmam Muhammed İbn Suud İslâm Üniversitesinin daveti üzerine Usûlü'd-Dîn Fakültesi Hadis kürsüsüne öğretim üyesi olarak (Yard. Doç.) tayin edildi. Bu görevde Ağustos 1991 tarihine kadar bulunup, kendi isteğiyle görevinden istifa edip yurda döndü. Adı geçen üniversitede Hadis Usulü, Hadis Şerhi, Hadis İlimleri Edebiyatı, Hadis Tahrîci ve Sened Tenkidi derslerini okuttu; 6 adet yüksek lisans tezi yönetti ve 8 adet tezin münakaşasını yaptı. 6.12.1991 tarihinde D.İ.B. Konya Selçuk Eğitim Merkezi Hadis ve Hadis Usulü dersleri öğretim üyesi olarak tayin oldu, bu vazifede emekliye ayrıldığı 17 Temmuz 1994 tarihine kadar çalıştı. Halen mezkur eğitim merkezinde talebelere ders vermekteyim. Evli, biri erkek, diğeri kız iki çocuk babasıdır. Arapça ve İngilizce bilmektedir.

yanfunâ. Emmâ ba'd: (Âlemlerin Rabbi'ne hamd ü senâlar olsun. Salât ve selâmın Peygamberimiz Muhammed'in, O'nun ailesi ve ashâbının hepsinin üzerine olsun. Allâhım! Senin kolay kıldığından başka kolay yoktur. Allâhım! Unuttuklarımızı bize hatırlat. Allâhım! Öğrettiğin şeylerden bizi faydalandır, bize faydalanacağımız şeyler öğret).

Bendeniz Nurettin Boyacılar,1934 Burdur doğumluyum. Burdur'da hafızlığı ikmal ettikten sonra sanat okulu birinci sınıfından ayrıldım ve Mısır'a geldik. 1950 yılında Mısır'a ulaştık. Mısır'da *el-Ezher Üniversitesi*'nde tahsile başladık. Orada Şeyhülİslâm Mustafa Sabri Efendi'nin -Allah rahmet eylesin- bize çok büyük yardımları dokundu. Mustafa Sabri Efendimizin bize en büyük yardımlarından biri şudur: Biz Ezher camisinde soğuk bir ortamda kalıyorduk. Mustafa Sabri Efendi Ezher şeyhine geldi ve dedi ki: "Türkiye'den altmış-yetmiş talebe gelmişler, bu büyük fırsattır, ilk defa Türkiye'den böyle talebeler geliyor -hepsi de hafız bunların- bunları mutlaka ziyaret etmeniz, ellerinden tutmanız lâzım." Hakikaten hemen Ezher şeyhi, Ezher caddesinde bulunan Lokanta Bağdat/Bağdat otelindeki iki katı bize kiraladı. Orada kaldık biz. İkinci yardımı ise hemen derhal Ezher şeyhi Mısır Milli Eğitim Bakanlığı'nda bulunan hocalara, özel olarak da bizim Türk talebeler için bir yıllık bir enstitü hazırlattı. Hat hocası, nahiv-sarf hocası, muhadese hocası bunları hazırladılar. Bir sene ders gördük orada. İlk defa Ezher'de bu eğitim ile *Ma'hedü't-Ta'limi'l-Lüğati'l-'Arabiyye li-gayri'n-Nâtıkine bihâl* (معهد التعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها) açıldı, biz orada kaldık. Sonra bizi Ezher'de imtihan ettiler. Seviye imtihanı yapıldı. Bu imtihanda ben Ezher'in ortaokul üçüncü sınıfına kaydoldum. Ortaokul üç-dört okudum. Dört seneydi o zaman. Liseyi dört sene okudum. Daha sonra Usûlüddîn Fakültesine girdim. Usûlüddîn fakültesini 1960'da bitirdim. Hatta o zaman bana bir de ödül verdiler. Yabancılar arasında; üç bin-dört bin talebenin arasında birinci gelmişim. Devlet başkanı Abdünnâsır Madalya verdi, onları aldık. Sonra ben iki sene daha ihtisas yaptım orada. Bu arada ben dışarıdan Milli Eğitim Bakanlığının ortaokul imtihanlarına girmiştim. Sonra lise imtihanlarına girdim, lise diploması aldım Mısır'dan. Diyanet Lisesinden aldım. Onunla Edebiyat fakültesine girdim. Ayn Şems Üniversitesi Arap Dili Edebiyat Fakültesi Filoloji Bölümü Mezunuyum ben. Kısaca böyle.

Murat Şimşek: Ezher'de hadis ilmiyle münasebetiniz oldu mu hocam?

Nureddin Boyacılar: Tabi çok değerli hadis hocalarım vardı. Şimdi onların hepsini sayamam. Belki on- on beş hocam vardı. En büyük hocalarımın Mel-selâ Usûlid-dîn'de Muhammed eş-Şemâ'î hocamız vardı. İki sene bize derse devam etti. Sonra Subhi Salih bizlere bir sene derse geldi. Muhammed Ebû Şuhbe hoca efendimiz bir dönem hadis dersi verdi. Yine onlar içerisinde Muhammed Ebû Zehv vardı.

Murat Şimşek: Hocam sizlerin özellikle hadis ilmine yönelmenize vesile olan bir hatıranız var mı?

Nureddin Boyacılar: Benim hadise yönelmemdeki en büyük hadise, rüyamdı. Usûlid-dîn fakültesinin üçüncü sınıfındaydım. Bir gün fıkıh imtihanına girdik, geldim, biraz uyumuştum. Rüyamda hocam geldi hadis imtihanı yapmak üzere soruları dağıttı. Soruları okudum. Dört tane soru. Uyandım heyecanımdan, masa yanımdaydı hemen soruları yazdım. Yukarıda Faslı bir hoca efendi vardı yaşlı, çok temiz bir insandı. Sufî idi. Hemen ona çıktım. Hocam ben böyle böyle rüya gördüm, hadisleri gördüm dedim. Dedi ki: Efendimizin adını en-Nebi, er-Rasûl olarak gördün mü? Gördüm dedim. Hatta yazdım dedim ve gösterdim. Sakın kimseye söyleme! Dedi. Derler ki: “Şeyh Nur sarakâ’l-ehâdîs” (/Nurettin hadis sorularını çalmış). Sonra imtihanı iptal ederler dedi. Tabi ben oralarda dolaşıyorum. Türk talebelere arkadaşlarım Yunus Kaya var. Hocam şu sorulara çalışıyorum. Yahu o sorulardan gelmez! diyor. Ali Aslan’a yahu şunları çalışıyorum. Hocam ondan soru gelmez diyor. Ertesi gün imtihanda aynı sorular sırayla geldi.

Murat Şimşek: Hocam sorulardan hatırladıklarınızdan var mı?

Nureddin Boyacılar: Hatırlamıyorum. Okuduğumuz hadislerden vardı. Müslim, Buhârî hadislerinden sorular var, ama konu olarak dört tane soru var. İmtihan üç buçuk saatlik imtihandı. Biz yıllık imtihan oluyorduk, dönemlik değil.

Diğer hocalarımdan Abdülhalim Mahmûd hocamız vardı. Ben onun derslerinden çok müteessir oldum. Abdülhalim Mahmûd hocamız, Abdullah Dıraz ile beraber Fransa’da doktorasını yapmıştı. Doktorasını da felsefe ve tasavvuf üzerine yapmıştı. Hocamızdan beş yıl ders okuduk. Allah rahmet eylesin. Evini bize açmıştı, devamlı gidip geliyorduk. Hatta hocamızın bir tavsiyesini hiç unutmuyorum. Diyordu ki ”la tuhâvilû tekfira müslimin min ehli’l-kible lâ testa’cilu fi tekfiri ehli’l-kible (لا تحاولوا تكفير أهل القبلة، ولا تستعجلوا في تكفير أهل القبلة)/ (Ehl-i Kibleyi tekfire uğraşmayın; Ehl-i Kibleyi tekfirda acele davranmayın. Ehl-i kible hususunda çok dikkat edin) diyordu. Bugün Türkiye’de İslâmiyet’in yayılması hakiki tasavvuf, sufiler vasıtasıyla yapıldı; münakaşalarla değil, diyordu. İlmî münakaşalardan ziyade örnek insanlar Anadolu’da daha fazla islâmiyeti yaydı diyordu. O şekilde konuşmuştuk. Rahmetullahi aleyh (/Allah ona rahmet eylesin).

Muhammed Ebû Bekir ez-Zikrî hocamız vardı. Ahlak hocamızdı. O da bizimle çok ilgileniyordu. Muhammed Mahmûd Ebu’r-Ruûs hocamız vardı. O da tefsir hocamızdı. Kadirî tarikat şeyhiydi. Profesör kendisi. Onun küşûfâtını (kerametlerini) çok gördük. Allah rahmet eylesin.

Tabi bunlar arasında Muhammed Zâhid el-Kevserî hocamızdan, onun fetvalarından, sohbetlerinden çok istifade ettik. Kevserî hocamıza haftalık olarak

gidiyorduk, konuşuyorduk, sorular soruyorduk, cevaplar veriyordu. Fakat bu iki hocamız (Mustafa Sabri Efendi ile M. Zâhid el-Kevserî), bizler yaşlandı, hastalandık deyip, artık bu yaştan sonra biz ders veremeyiz, siz gidin Yozgatlı İhsan Efendiye –Ekmelüddin İhsanoğlunun babası- o size ders verecek dediler. Hakikaten İhsan Efendiye vardık, Sultan Mahmûd Tekkesi’nde bize ders verdi. Dedi ki: her akşam namazında geleceksiniz buraya, yatsıdan sonra da derse devam edeceğiz.

Murat Şimşek: Bunlar resmî değil, özel derslerdi değil mi hocam?

Nureddin Boyacılar: Özel dersti. Tabi biz Ezher’e de devam ediyorduk. Her akşam, akşam namazından ve yatsıdan sonraya kadar İhsan Efendiden ders okuduk. Biz İhsan Efendiden üç seneden fazla ders okuduk.

Murat Şimşek: Peki hocam oradan Türkiye’ye ne zaman döndünüz?

Nureddin Boyacılar: Ben Türkiye’ye 1960’da dönemedim. Çünkü o zaman Ezher Üniversitesi (resmî olarak) tanınmıyordu. İki sene daha Ayn Şems Üniversitesi’ne devam ettim. Ayn Şems Edebiyat fakültesinden diploma aldım. Ondan sonra Türkiye’ye döndüm 1965’te. 1966,1967’de yedek subaylık yaptım. Van-Başkale kazasında Piyade idim. Oradan döndük işte, sonra İmam Hatip’lerde öğretmen olmak için Milli Eğitim Genel Müdürlüğü’ne imtihanlara müracaat ettim. Maalesef bizleri –altı arkadaşlık- kabul etmediler. Tayinimiz çıkmadı. Yani o günkü şartlar dâhilinde maalesef. Daha sonra dilekçe yazdık. Bizim suçumuz ne diye? Bizim suçumuz yok. Herhalde Mustafa Sabri Efendi ile görüşmemiz bunda tesirli oldu veyahut bazı hadiseler oldu. Meselâ biz Mısır’da iken, Cezayir kurtulduktan sonra Cezayir mücahitlerini tebrik ettik. Sefaretten bir yazı geldi. Türkiye delegeşi, Cezayir toprakları Fransa’ya aitir dediği halde nasıl gidiyorsunuz buraya deyip bize yazılar gönderdiler.

Murat Şimşek: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine intisabınız nasıl oldu hocam?

Nureddin Boyacılar: Şimdi ben o zaman İmam Hatip Okullarına öğretmen olamayınca mecbur kaldım, altı ay kadar bekledik. Yalnız ben değilim, yedi sekiz kişiydik. Diyanet İşleri Başkanlığı’nda *Doğu Dilleri Arapça Mütercimliği* kadrosu açıldı. İmtihana girdim kazandım, 1968-1974 yılları arası, altı buçuk sene orada kaldım.

Murat Şimşek: Bu arada tercüme kitaplarınız da var değil mi? Sayın hocam. Onlardan da kısaca bahseder misiniz?

Nureddin Boyacılar: Evet tercüme kitaplarım var. *İlim İmanı Gerektirir* adlı kitabın tercümesini yaptım. Onun aslı *el-İlmu yed’û ile’l-İmân* (العلم يدعو إلى الإيمان) Mahmûd Salih el-Felekî Arapçaya tercüme etmiş. Kitabın aslı *Man Does*

Not Stand Alone (insan tek başına olamaz). Amerika ilimler Akademisi Başkanı A. Cressy Morrison'un eseri. O tercümeyi iki dilden, hem Arapçadan hem İngilizceden bakarak hazırladım. Eser Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basıldı. Sonra Muhammed Ebû Zehre'nin *el-'Alâkatü'd-devliyye fi'l-İslâm*. İslâm'da Devletler Arası Münasebetler adlı kitabını tercüme yaptım. Onu başkanlık bastıramadı. Şu anda öyle basılmadı. Bilmiyorum, başkaları bastırabilir. Bir diğer kitap daha var. Abdulaziz Çaviş'in *el-İslâmu dinu'l-Fitra ve'l-hurriyye* adlı kitabını tercüme yaptım. O da daha duruyor. Onu da basamadılar. Yani o günkü şartlar dâhilinde biraz çekindiler. Kurul çekindi, yayımlayamadılar.

Murat Şimşek: Peki sonra hocam?

Nureddin Boyacılar: Ankara İlahiyatta okutmanlık imtihanı açıldı. Ona girdim, orayı kazandık. 1974 Mayıs ayında başladım; 1980'e kadar orada kaldım. Bu arada doktoramı hazırladım: *Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî Hayatı ve Hadis-teki Metodu* adıyla. Hadis ilminde genel olarak hazırladım. 1978'de doktorayı aldım. 1980'de Suudî Arabistan'dan bana teklif geldi. İşte Suudî Arabistan'a gittim.

Murat Şimşek: Suudî Arabistan'da ne kadar kaldınız hocam?

Nureddin Boyacılar: 1979'da beni çağırdılar. Daha doğrusu Yusuf Uralgiray Sefarete bir kokteylde bulunmuş. Suud sefiri: "Bizim ilahiyatta hocaya ihtiyacımız var, Mısır'da veya Arabistan'da okuyan var mı?" diye sormuş. O da benim adımları vermiş. Baktım bir gün telefon geldi mütercimden. Dedim şu anda gelemem. Peki yarın gel, sefir seni bekliyor dedi. Gittim sefire. Baktım yanında kültür ataşeleri hazırlar. Dediler ki: Biz seni Suudî Arabistan'a göndereceğiz. Sen Mısır'da okumuşsun. Hatta o zamanki kültür ataşesi Ezher'den mezun olmuş. Dedim: yok hocam benim çocuklarım derse başladılar, ben gelemem şu anda. Peki dedi ya ziyaretçi hoca olarak çağırırsak? Peki giderim o zaman dedim. Ziyaretçi olarak bana haber gönderdiler. Bir aylığına beni çağırdılar. İşte Yönetim Kurulu bana bir hafta izin verdi, maalesef.

Murat Şimşek: Ankara İlahiyat değil mi?

Nureddin Boyacılar: Ankara İlahiyat, evet.

Murat Şimşek: Sonra tamamen gitmeniz nasıl oldu?

Nureddin Boyacılar: Ben geldikten hemen sonra Suud'dan Rektör arkamdan anlaşma yolladı. Biz seni sevdi, üniversitemize istiyoruz diye. Ankara İlahiyatta yönetim Kurulu toplandı. Ben de izin istedim o zaman. Vermiyoruz dediler. Bir senelik istedim, olmaz; altı aylık, o da olmaz. Ben de istifamı yaptım.

Murat Şimşek: O zaman doğrudan Suudî Arabistan'a gittiniz yani? Üniversiteden ayrılarak gittiniz?

Nureddin Boyacılar: Evet ayrılarak gittim, öyle oldu. Riyad'da yedi sene kaldık. Muhammed b. Suud el-İslâmiyye Üniversitesinde Usûlü'd-dîn Fakültesinde Hadis bölümündeydim ben. Yardımcı Doçent olarak çalıştım.

Murat Şimşek: Orada, mesai arkadaşlarınızdan kimler vardı?

Nureddin Boyacılar: Orada Mısırlı hocalarımın çoğu vardı. Gittiğimizde hiç Suudlu yoktu. Zaten ben sefarete gittiğimde sefire dedim ki: Ben Mekke istiyorum. Dedi ki: olmaz. Ataşeye: Medine istiyorum dedim. Olmaz. Anlaşmazsın sen Suudlularla dediler. Tabi Suudlular sefile. Akıllı bir insandı o görevli. Ölmüşse Allah rahmet eylesin. Sen Riyad'a git, Riyad'da hep yabancı hocalar var dediler: Abdülfettâh Ebû Gudde hocam orada; Muhmud Mîra orada, Mahmud Tahhân orada. Salah el-Edlibî vardı Suriyeli. Pakistanlı bir alim vardı orada, Hindistan'dan Pakistan'dan hocalar vardı. Ürdün'den Sa'd el-Cabîrî vardı. İbrahim Halil Molla Hâtır vardı Halepli. Öğretim üyeleri bunlardı. Bunlarla beraberdik.

Biz gittiğimizde henüz daha Üniversite'de hadis dersleri konulmamıştı. Programı biz hazırladık Usûlü'd-dîn'de, Külliyyetü'l-İctimâiyye'de, Külliyyetü'l-Lugatî'l-'Arabiyye'de bütün programı biz hazırladık, yaptık ve derslere başladık. 1987'de doğu tarafında 'Hufuf'da mantıkşarkıyye diyorlar o zaman, el-Ahsâ' bölgesinde fakülte açılmış orada da, hadis hocası yokmuş. Beni oraya gönderdiler. Ben, 1987-1990 arası yani 1991'e kadar ben orada kaldım. Hadis derslerini orada ben verdim. Yani tahrîc dersimi uyguladım, dört sene...

Murat Şimşek: Uygulamalı tahrîc dersleri verdiniz. Peki, Türkiye'ye dönüşüne ne yaptınız hocam?

Nureddin Boyacılar: İşte çocuklarım şikâyetçi oldular. Dediler ki: baba biz bıktık, dönmek istiyoruz. Mecbur kaldım döndüm. Yani kendi isteğimle döndüm, istifa ettim vazifemden. Geldikten sonra Ankara İlahiyat'a gittim, orada Mustafa Said Yazıcıoğlu Bey vardı Diyanet İşleri Başkanı, dediler ki alalım buraya seni. İstemiyorum, yirmi beş yılımı doldurdum ben emekli olacağım, dedim. Olmaz, caiz olmaz, bu yaşta emekli olur mu insan? dediler. Yazıcıoğlu bana yarın gel başkanlıkta görüşelim dedi. Gittim başkanlığa. Bak dedi, şu anki devlet bakanını ikna edebilirim. İstedığın yere yüksek maaşla raportör uzman olarkten ben alayım seni, dedi; İstemedim. 'Niye' dedi, sen bugün varsın, yarın yoksun dedim. Ben ilmî yönlerde çalışacağım. Hadis okutacağım talebelere... dedim. İstanbul Haseki'de hoca olmak istedim. Onu da kabul etmedi.

Murat Şimşek: Sonra Konya'ya gelişiniz nasıl oldu hocam?

Nureddin Boyacılar: Konya’da Dr. Ahmet Baltacı sahip çıktı. Benim geldiğimi iştmiş. Arıyor İstanbul’dan müftülükten arıyor beni, Ankara’ya telefon açıyor, neyse beni buldu. Ankara’daydım o zaman emekli olacaktım. Emekli olamadım elhamdülillah. Sonradan telefon açtı, hoca gel şu Konya’ya bir günlüğüne, görüşelim seninle dedi. Konya’ya geldim. Kandırdılar bizi. Artık burada kaldım.

Murat Şimşek: Konya’da nasıl bir eğitime devam ettiniz hocam?

Nureddin Boyacılar: Şimdi dedim ki ben Ahmet Beye buraya gelirken, benim şartlarım var; 1) Sakalıma kimse karışmayacak. 2) Kravat takmayacağım. 3) Sizden ve görevlilerden saygı, hürmet istiyorum. Böyle gelirim ben, başka türlü gelmem dedim. Hocam her şey istediğin gibi olur Allah’ın izniyle, dedi. Hakikatten bu sözüne riayet etti. Buraya geldik, 1994’te baktım benim üzerime yıkacaklar Eğitim Merkezi müdürlüğünü, emekli oldum.

Murat Şimşek: İdari Görev almadan eğitime devam ettiniz değil mi hocam. Emeklilikten sonra yine derslere uzun yıllar geldiniz. Şu anda hala da devam ediyorsunuz değil mi?

Nureddin Boyacılar: Tabi, devam ediyorum.

Murat Şimşek: Tabi, Sizin gelmenizle Konya’da hadis ilmi canlanmış oldu, elhamdülillah. Yani özellikle tahrîc ilmi...

Nureddin Boyacılar: Efendim, zaten Türkiye’de bu tahrîc ilmi, isnat kontrolü üzerinde, kitap tahkiki üzerinde yapılmış çalışmalar yok, maalesef. Benim bütün gayem Türkiye’de bu tahrîc ilmini, isnat kontrolünü ve kitap tahkikini koymak... Bunu Türkiye’ye getirmek. Bu gayeyle ben hep çalıştım. Hatta Konya İlahiyat’ta arkadaşlara da gittim ben. Altı aydan fazla devam ettim. Fakat bir türlü bu ilme arkadaşları yönlendiremedim ben, hepsi meşguller. İşimiz var dediler. Yani bir rağbetleri olmadı bu konuda.

Murat Şimşek: Peki, hocam bu hadis ve sünnetin İslâm Dini’ndeki yeri ve önemi konusunda ana hatlarıyla neler söylemek istersiniz?

Nureddin Boyacılar: Şimdi ben şöyle düşünüyorum. (**إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ** (حَافِظُونَ) “Zikri biz indirdik ve onu yine biz koruyacağız” (Hicr 15, 9) Buradaki zikir, vahiydir. Yani vahy-i metlûv, Kur’ân Azimü’ş-Şân’dır. Gayr-i metlûv, hadislerdir. Hadisler de vahiyyle alâkalıdır. Yani bakıyoruz bütün rivâyetlerde; ‘Cenâb-ı Allah emretti’, ‘Cenâb-ı Allah yasakladı’, ‘Cenâb-ı Allah emir buyurdu’ ... Hep böyle geliyor. Bu hadislerde vahiy olduğunun alâmeti... Vahiy kalıpları çok, değil mi? Rüya olabilir, bir toplulukta melek gelip söyleyebilir, değil mi? Yani hadisler vahiyyle alâkalıdır. Önce baştan anlaşırsak, Kur’ân Azimü’ş-Şân’a da sünnete de vahiy dersek bir işkal kalmaz orta yerde.

Murat Şimşek: Dolayısıyla sünnet de korunmuş olur.

Nureddin Boyacılar: Tabii Korunmuş olur. İkinci kaynak, hadislerdir. Hadisler kudsîdir, nebevîdir. Kudsî hadisler ayrı, nebevî hadisler ayrıdır. Nebevî

hadislerde ahkâm vardır. Ahkâm üzerine hadisler vardır. Hadislerin mütevâtir olanı vardır, istidlâlî mütevâtir olanı vardır, meşhûru vardır, azîz vardır, âhâd hadisler vardır...

Murat Şimşek: Peki hocam, buna ilaveten hadis ve hadis usûlü ilminin diğer İslâm ilimleri arasındaki konumu, onlarla münasebeti hakkında görüşlerinizi almak isteriz.

Nureddin Boyacılar: Şimdi, fıkıh okuyan arkadaşın, mutlaka hadis öğrenmesi lâzım. Tefsir okuyan arkadaşın mutlaka hadis öğrenmesi lâzım. Çünkü fıkıh kitaplarında, tefsir kitaplarında hadisler var hatta akâid de var. Hatta tarihte, siyerlerde var. Yani bu hadis ilmi, tahrîc ilmi, isnat kontrolü... İslâmî ilimlerle uğraşanların hepsinin bilmesi lâzım bir konudur. Çünkü birçok kitaplara mevzu hadisler, isrâiliyyât girmiş durumda. Bunları bilmek için mutlaka insanın hadis ilmini, tahrîc ilmini bilmesi lâzım. Meselâ fakihlik sadece fıkıhla olmaz. Fıkıhla beraber hadis bilmesi lâzım. Hadisi bilen, fıkıh bilmesi lâzım. Burada ayrıca her mezhebin usûllerini bilmesi lâzım, Hanefilerin usûlleri var, onları öğrenmeleri lâzım. Maalesef fazla önem verilmiyor bunlara.

Murat Şimşek: Konuyu biraz daha açar mısınız hocam? Nedir bunlar?

Nureddin Boyacılar: Meselâ Hanefilerin hadisleri alma ve değerlendirme konusunda usûlleri var. Evet belki yirmiden fazla usûlleri var. Meselâ bir tanesi (العبرة بما رأى لا بما روى). Bu kaideye göre Meselâ fakih veya sahâbî rivâyet ettiği hadise aykırı amel yapmışsa ve tam hilafına fetva vermişse ne olmuş oluyor, demek ki burada bir problem var. Ya Sahâbe terk etti o rivâyeti ya da nesih olayı var. Amelde ne yapıyor, hilafına amel yapıyor.

Murat Şimşek: Bu bir kriter Hanefilerde!

Nureddin Boyacılar: Evet. Meselâ bir de *Umûm-u belvâ* kaidesi var diyorlar. Uygulamayı bir insanın görmesi kâfi değil, birkaç kişinin görmesi lâzım, diyorlar. Meselâ ru’yeti hilâl-i Şevvâl (Ramazan bayramı için bir sonraki ay olan şevval ayı hilalinin görülmesi). Bu hususta Ebû Hanife bir kişinin görmesi kâfi değil, şahitliği kabul olunanlardan en az iki kişinin görmesi lâzımdır diyor. Fıkıh ve hadis okuyanların bu şekilde belki yirmi-yirmi beş tane hükmü, usûlleri bilmesi lâzım. Eğer bunları bilemezlerse tam cevap veremezler bu konulara. Meselâ âhâd haberlerin durumları nelerdir. Meselâ onlar içinde Hanefilere göre meşhur hadisler var. Hadisleri değerlendirme konusunda Hanefilerin kendi usûlleri var.

Murat Şimşek: Dolayısıyla tek bir usûlü değil de mezheplerin bu konudaki kanaatlerini de bilmek gerekiyor.

Nureddin Boyacılar: Tabii. Meselâ Şafii usûlleri de var. Hanbelilerin usûlleri de var. Onlar daha fazla hadislere bağlılar. Hadisin zahirine bağlılar. Fakat Şafiilerde bu mesele sadece zahir manadan ibaret değil. Meselâ te’vil edebili-

yorlar, İmam Şâfiî'nin kendine has usûlleri var. Meselâ İmam Mâlik, bir çok yerde ehl-i Medine'nin yani Medine halkının görüşlerini tercih ediyor. İşte bu usûlleri bilmek lâzım.

Murat Şimşek: Peki hocam. Hadis ilminin, tefsir ilmiyle alâkasını biraz daha açarsak, bu konuda neler söylemek istersiniz?

Nureddin Boyacılar: İki tür tefsir var. Rivâyet tefsirleri vardır, dirayet tefsirleri vardır. Rivâyet tefsirleri Meselâ İbn Ebî Hâtim er-Razi, Taberî Tefsiri gibi. Bu rivâyet tefsirleri içerisine birçok israiliyyât ve mevzu hadisler girmiş. Tabi onlara biz bir şey söyleyemeyiz. Çünkü onlar rivâyetleri isnatla getiriyorlar. Yani kendilerinden sonra gelenlere bu rivâyet malzemelerini araştırmaları için bırakmışlar. Kendi belledikleri hadisleri nakletmişler. Fakat daha sonraki tefsirlerde müfessirler özellikle dirayet tefsiri yazan müfessirler aynen bu hadisleri almışlar. İsrailiyyâtın gelen veyahut mevzu olan hadisleri almışlar. İşte bunları bilmek lâzım. Onun için tefsir ilmiyle uğraşan insanların mutlaka hadisleri bilmesi lâzım, yani tahrîc ilmini bilmesi lâzım.

Meselâ öyle şeyler var ki bu mevzuların içinde cinler var, yaşlı insanlar-muammerler var, onlar biz sahâbîyiz diyorlar Meselâ. H. 650 senesinde yaşamış, ben sahâbîyim diyor. 450'de adam yaşamış ben sahâbîyim diyor. Böyle şeyler girmiş maalesef. Bunları ayırmak lâzım. Bunları ayırmak için hadis ilminden haberdar olması lâzım bir müfessirin.

Murat Şimşek: Bu minvalde hadis eğitiminde günümüzde nasıl bir eğitim süreci takip edilmelidir. Ehemî mühîme tercih ve öncelik sıralaması açısından hangi eserlerin takibi sizce daha isabetli ve faydalı olacaktır. Özellikle Hadis usûlü ve bizzat hadis eğitimine ayrı ayrı değinirseniz memnun oluruz.

Nureddin Boyacılar: Bakın ben bunu bir çalışmamda sıraladım. Bu ders notunda bu konuları işledim.

1- Hadis ilminde muhaddis ve usûlcülere göre nebevî hadis, kutsî hadis nedir onu bilmesi lâzım. 'Mukaddime ammâ havle's-Sünne: el-hadisü'l-kutsî ve'n-nebevî ve ta'rîfuhumâ, 'İlmu'l- hadis rivâyeten ve dirayeten ve'l-mukârene fihimâ' yani yazdıkları eserleri bilmesi lâzım.

2- Tedvînü's-sünne: Sünnet nasıl gelmiş bize, sahâbeden tabiine ve etbâuttabiine nasıl intikal etmiş-

Murat Şimşek: Bununla ilgili tavsiye edeceğiniz eserler var mı? Muhterem hocam.

Nureddin Boyacılar: Muhammed Abdülaziz Havlî'nin *Târîhu funûni'l-hadis*'i var, ondan bu konuda malumat alabilir. Sırayla asırlara göre eserleri yazmış, Meselâ beşinci asırda hangi eserler yazılmış, hepsi var. Çok güzel bir kitap o kitap. İkinci kitap Dr. Mustafa el-Azamî'nin *Dirâsâtü'l-hadisî'n-nebevî* iki cilt eseri. Bu da çok mükemmel, sahâbelerden tabiine intikal konusunu

getiriyor ve tahminen 44 sahâbe hadisleri yazmıştır diyor. Bunu ispat ediyor. Bu da çok önemli. Bir diğeri Dr. Rıfat Abdülmuttalib'in *Tevsîku's-sünne fi'l-karni's-sânî* adlı eseridir. Bu da güzel bir eser. Dr. Ekrem Ziyâ Ömerî'nin *Buhûsun fi târîhi's-sünneti'l-müşerrefe*'si var. Bunu talebenin okuması lâzım. Sonra Mübârekfûrî'nin *Mukaddimetü Tuhfeti'l-ahvezi*, bir cilt ve bu konuda mükemmel. Yani hadis ilminde, literatüründe yazılmış tüm eserleri ve her eserin menhecini tanıtıyor. İlim talebesinin bunu okuması lâzım. Bu zor ama olsun. Çok güzel hazırlanmış, bu Mübârekfûrî'nin eseri.

Murat Şimşek: Hocam. Mübârekfûrî'nin Tirmizî'nin Sünen'ine yazdığı şerhi olan bu Tuhfeti'l-ahvezi'nin birinci cildinin bu şekilde bilgiler içerdiği pek bilinmiyor değil mi?

Nureddin Boyacılar: Evet bilinmiyor, o da bir cilt. O bir cildi sırf literatür, hadis literatürü. Çok geniş o kitap.

Murat Şimşek: Hatta doktora yeterlilik sınavına bu kitaptan hazırlandığınızdan bahsetmişsiniz.

Nureddin Boyacılar: Doğru bu kitaptan hazırlandım ben.

Murat Şimşek: Peki hocam. hadis araştırmacısı diyelim ki bu tedvin-i sünne hakkında bilgi sahibi oldu, daha sonra ne yapmalıdır?

Nureddin Boyacılar: Daha sonra kütübü's-sünneyi yani bu sünnet üzerine yazılmış kitapları bilmesi lâzım. Meselâ sahihler hangileridir; hasenler hangileridir; ahkam hadisleri hangilerdir; değil mi. Bunları bilmek lâzım. Şimdi bakın bir şey antlayım ben size. Ben Konya Yusufâğa kütüphanesinde çalışırken Konya ilahiyattan öğrenci bir kız geldi. Ramazan Ayyallı göndermiş. Hocaya sor falan demiş. Hocam Buhârî'nin Kitabı'l-İmân adına bir kitabı varmış, onu bana gösterebilir misiniz? dedi. Yahu Sahih'indeki bölümü, o ayrı kitap zannediyor. Yok öyle bir şey! Buhârî'nin Sahih'i 97 kitaptır her kitabın altında ayrı ayrı bablar vardır her babda hadisler vardır. Sahih işte böyle! dedim. Getirdim kitabı gösterdim kendine. Dedi ki: Bize bunu göstermediler. Yani bunun manası ne? Hocalar nazari ders veriyorlar, kütüphaneyi göstermiyorlar. Bir ilim talebesi hangi alanda olursa olsun kitapları görmesi, kitaplarla beraber yaşaması lâzım değil mi? Öyle ders verilmesi lâzım. Bakın şimdi Suudî Arabistan'da bu Câmîatü İmam'da nasıl ders görüyor biliyor musunuz? Kısmü's-sünne var tarih dersini böyle kütüphanede veriyoruz biz. Sırf hadis kitapları var, bütün oda dolu. Ortada sıralar var, talebe hemen kitabı getiriyor açıyor oradan –evet uygulamalı yani

Evet tefsir bölümünde uygulamalı. Evet tefsir bölümünde tefsir kitapları var dersler orada veriliyor. Akaid bölümünde akaid kitapları var. Yani talebe iç içe olması lâzım kitaplarla, tanınması lâzım kitapları. Kitapları tanırken de Meselâ Suudî Arabistan'da tefsir dersinde hoca iki saat bir dönem tefsir kitaplarını

tanıtıyor. Hadiste iki saat dersi vardır bir dönemde, hadis kitaplarını tanıtır hoca. Talebe bunlardan imtihan olur. Talebe daha mustalaha girmeden, tarihe girmeden önce kitapları, menheci tanır. Bu çok önemli

Murat Şimşek: Bununla ilgili eser tavsiye eder misiniz hocam?

Nureddin Boyacılar: Bununla ilgili eserler Meselâ Sıddık Hasan Hân'ın *el-Hıtta fi zikri es-Sihâh es-sitte* adlı kitabını örnek verebiliriz. Bir de Yine Haldun el-Ahdeb'in *et-Tasnîf fi's-sünne en-nebeviye ve ulumihâ* adlı iki cilt eserini zikredebiliriz. Meselâ cevami, muvattaât, musannefât nedir bu kitaplarda açıklanıyor. Meselâ sünenle muvattaât, musannefât arasında ne fark vardır; Mu'cem nedir. Bütün bunları tarif ediyor. Talebenin bu farkları da bilmesi lâzım.

Üçüncüsü Sünnetin Teşrîdeki durumu nedir. Bunu bilmek lâzım. Benim yazım var bu konuda dört beş sayfalık.

Daha sonra dördüncü olarak Usûl-ü hadis dersi gelir. Usûl-ü hadiste en basit olarak Abdullah Siracüddin'in *Beykûniyye* şerhini okuyacak talebe. En kolay o. Bununla beraber İbn Kesîr'in *İhtisâru 'Ulumil-hadis* okuyacak *el-Ba'isu'l-hasis* ile beraber. Ama önemli olan burada Ahmed Muhammed Şakîr'in dipnotlarını okuması lâzım. Orada Meselâ dipnotlarda ilel konusu var. Bu ilelden on tane misal vermiş; müdrecleri misal vermiş, müdellesi misal vermiş. Bu misalleri görmesi lâzım, bilmesi lâzım. İşte bu ilimlerin nazari değil de tatbiki yapılması lâzım. Meselâ talebenin görmesi lâzım, nasıl oluyor bu tedlîs-müdelles. Ama şimdi ne oluyor nazari veriliyor; örnek verilmiyor, talebe aciz kalıyor ondan sonra.

Arkasından *Mukaddime* okunur. *Mukaddime* ile beraber Nüketler okunur. Meselâ İbn Hacer'in *Nüket'i*; Suyûtî'nin *Nüket'i* okunabilir. Veyahut bunların yerine *Tedribü'r-râvî* okunabilir, olabilir. Ama bütün bunların hepsinin okunması şart değil. Tercih edilebilir. Çok kitap var çünkü. Ama bunlardan en önemli olanı Abdülhay el-Leknevî'nin *Zaferu'l-emânî*, bunun mutlaka okunması lâzım. Abdülfettah Ebû Gudde hocamızın tahkikiyle tabii.

Murat Şimşek: Hanefilerin hadis usûlü görüşleri için özellikle değil mi?

Nureddin Boyacılar: Hanefilerin görüşleri orada çok mükemmel, dipnotlar fevkalade. Yani mutlaka okunması lâzım. Yine Abdülfettah Ebû Gudde hocamızın tahkikiyle beraber Leknevî'nin *el-Ecvibetü'l-fâzile 'an es'ileti'l-aşerati'l-kâmile* adlı eserini okuması lâzım talebenin. Orada da Hanefilerin görüşleri var.

Bir de önemli hadis ıstılahları konusunda yazılmış müstakil kitapları da okuması lâzım talebenin. Meselâ mürsel hadis geçiyor, tedlîs geçiyor, mürsel hadisle ilgili kitaplar yazılmış. Hiç olmazsa bir kitap okusun, Meselâ Haldun Ahdeb'in bir kitabı var *el-Hadisü'l-Mürsel*; Bu konuda en kısa kitap o. Başka

kitaplar da var, Meselâ Dr. Ali Hârisî'nin *Hucciyyeti hadisi'l-mürsel 'inde Ebî Hanife* adlı kitabı var. Onu tavsiye edebilirim. Ama mürsel hadislerle ilgili yukarıda zikrettiğimiz Haldun Ahdeb'in muhtasar kitabı okunursa kâfi gelir inşallah...

Murat Şimşek: Bu hadis usûlü dersinde hocam, İbn Salah'ın Mukaddime'sini tahkik edip birkaç kitapla birlikte yayınlayan Mısır'da bir bayan hoca vardı.

Nureddin Boyacılar: Âişe Abdurrahman bintiş-Şâtî'. Onda *Mukaddime* var, *Bulkîni* var birlikte. Bir de asıl önemli olan yazmalara ulaşmış, esas nüshalara ulaşmış. Bir de Mukaddime'nin Nurettin Itr tahkiki var ama, o kadar kuvvetli değil o. Bintiş-Şâtî' çok mükemmel hazırlamış. Biz şimdi onu Nüketlerle beraber baştan sona okutuyoruz. İrâkî'nin *Nüket'i* var *et-Tevdîh ve'l-izâh*; İbn Hacer'in *Nüket'i* var; Zerkeşî'nin *Nüket'i* var. Aynı konuya bakıyoruz onlardan, tam oluyor yani.

Murat Şimşek: O zaman Hadis usûlünde belli bir altyapı aldıktan sonra en üst aşamada bu Bintü's-Şâtî'nin kitabını bahsettiğiniz bu mukayeseli şekilde takip etmek yeterli olur, değil mi?

Nureddin Boyacılar: Mustalahta yeterli olur. Ancak sadece bir Beykûni şerhi kâfi değil. Meselâ tedlîs konusunda müstakil kitaplar var. Sadece tedlîsi anlatıyor. Nedir tedlîs? Efendim bu Müsfir Garamullah ed-Dümeynî Suud'lu kendisi, bölüm başkanı oldu daha sonra, onun *et-Tedlîs fi'l-hadis* adlı kitabı var. Bunu Meselâ okursalar çok güzel olur. Onu okumak kâfidir inşallah. O'nun Türkçeye tercüme edilen bir kitabı var, *Nakdü mutûni's-sünne (Hadiste Metin Tenkidi Metotları)* adında. Yine İbn Hacer'in bir kitabı var: *Ta'rîfu ehli't-takdîs bi-meratibi'l-mevsûfin bi't-tedlîs*.

Murat Şimşek: Tedlîsten sonra hocam!

Nureddin Boyacılar: Meselâ muallâk, İbn Hacer'in *Tağlîku'l-talîk*'i okumak lâzım. Yani misallendirmek lâzım, misalsiz öğrenilmez bu işler.

Murat Şimşek: Yani şöyle diyelim hadis usûlü okuduktan sonra misalleri görmek için hadis ıstılahlarıyla ilgili özel kitaplar da okuması lâzım. Peki bunu yaptıktan sonra!

Nureddin Boyacılar: Daha sonra, Meselâ *Turuku şurûti'l-eimme* tarzı kitaplar okuması lâzım. Meselâ Hazimî'nin *Şurûti'l-eimmeti'l-hamse*'si var. Makdisî'nin *Şurûti'l-eimmeti's-sitte*'si var. Ebû Dâvûd'un Ehl-i Mekke'ye mektubu var: "Risâle ilâ Ehl-i Mekke". Onun okunması lâzım, küçük bir risâle, iki sayfa üç sayfalık.

Murat Şimşek: Bu tarz eserleri okumanın talebeye faydaları neler olacak hocam!

Nureddin Boyacılar: Burada Buhârî'yi Müslim'i, sünenleri tarif ediyor orada, yazılış şekillerini, hükümlerini getiriyor. Meselâ burada Ebû Dâvûd diyor ki: benim şartlarım bunlar bunlardır. Ebû Dâvûd'un bu şartları Sünen kitabının içinde yok. Nerede var. Münziri'nin *Muhtasar*'ında var. Anlaşıldı mı? Tatbikat orada. Münziri tatbikat yapmış oluyor.

Ondan sonra usûl-ü tahrîc geliyor. Konuşalım mı tahrîcinden?

Murat Şimşek: Hocam şöyle bir giriş yapalım tahrîce. Ülkemizdeki tahrîcin durumu nedir? İslâm dünyasındaki durumu nedir ve bu konuda nasıl bir çalışma yapılmalıdır?

Nureddin Boyacılar: Türkiye'de tahrîci çok zayıf görüyorum ben. Çünkü bazı kitaplarda, dergilerde bakıp görüyorum, hatta takvimlerde kaynak *Târîhu'l-Bağdât*, *Kenzu'l-'ummâl*, *Keşfu'l-hafâ*' diyor. Yahu bunlar hiç bir şey bilmiyor o zaman, değil mi? Çok yanlış bütün bunlar.

Nureddin Boyacılar: Bakın! Ben bu Konya'daki sempozyumda bulunmuşum. Hayri Kırbasoğlu gelmişti. O sempozyumda o zaman Merhum İbrahim Canan'a sataştı. Ben baktım hadiseler, Kırbasoğlu haklı. Canan, hemen hadislerin tahrîc ettiği yeri göstermiş, ismini vermemiş. Orada şimdi bayağı sataştı Canan'a.

Murat Şimşek: Üslup açısından yanlış, değil mi? Hocam.

Nureddin Boyacılar: Hakarete vardırıdı, üslup yanlıştı ama İlmi açıdan Kırbasoğlu haklıydı. Bana gelseydi, yerinde ben olsaydım şöyle derdim: Herhalde hoca vakit bulamadı, inşallah tekrar bu hadislerle bakması lâzım. Bu hadisler içerisinde zayıflar var, mevzular var. Bunları belirtmesi lâzım diye konuşturdum ben.

Evet maalesef tahrîc ilmi Türkiye'de hemen hemen yok şuanda.

Murat Şimşek: Muhterem hocam! Suudî Arabistan'a gittikten sonra başlattık dediniz. Diğer İslâm ülkelerinde de yeni yeni mi başlıyor bu tahrîc eğitimi?

Nureddin Boyacılar: Daha önce Ezher'de vardı, Ürdün de vardı. Ancak Suudî Arabistan'da yeni başladı. 1980'de başladı. İlk başlatan da Dr. Mahmûd Tahhân'dır. O da benim arkadaşım, yedi sene beraber çalıştık. Hakikaten daha önce başlamamıştı Suudî Arabistan'da, onun kitabı bu konuda ilk basılan kitap orada. Kuveyt'e gitti, aynı şekilde orada da tatbikat yaptı.

Murat Şimşek: Peki, bu hadis tahrîcinde nasıl bir metod öneriyorsunuz. Meselâ hadis usûlü okuduktan sonra tahrîc ilmine mi geçilecek? Tahrîcde hangi kitaplar takip edilmeli, nasıl bir usûl izlenmeli? Bu konudaki görüşlerinizi alabilir miyiz?

Nureddin Boyacılar: Benim görüşüm şu. İşin başında, daha tahrîce girmeden evel bölümde bulunan arkadaşların, asistanlarla beraber tahrîci tatbik etmeleri lâzım. Önce kendilerini yetiştirmeleri lâzım. Bu İlahiyat fakültelerinde Hadis bölümlerinde arkadaşlar toplanıp tahrîc yapsınlar, bilen biri tarif etsin, yahut kendileri önce tatbik etsinler, ondan sonra talebelere öğretsinler. Başka türlü olması mümkün değil, nazari olmaz bu işler. Şimdi isnat kontrolüne geçiyoruz.

Murat Şimşek: Hocam isnat kontrolüne geçmeden önce tahrîc usûlünde hangi kitapların takibini tavsiye edersiniz.

Nureddin Boyacılar: Muhammed Abdulhâdî'nin var; Mahmud Tahhân'ın kitabı var, bunlar nazaridir. Bu tahrîc ilmi ise tatbikattır. Hepsisi tatbikattır, okumak fayda vermez. Meselâ hadis tahrîcine girmeden önce talebenin hadisi bilmesi lâzım. Hadis nedir? Hadis iki kısma ayrılır: İsnad ve metin. Hadis ikisinden meydana gelmiş olur. İsnatla ilgili olarak talebenin yahut hocanın neyi bilmesi lâzım? Hadis merfû mu? mevkûf mu? mürsel mi? muallak mı? Bunu bilmesi lâzım. Bir hadisle karşılaştığında eğer ikinci kaynakta mevkûfsa mevkûftur diyecek; muallaksa muallaktır diye söyleyecek. Meselâ ahracehu'l-buhârî muallakan (أخرجه البخاري معلقا) diyecek. Bu, isnat yönünden. Metinde ise, ikinci metin acaba birinci metne uyuyor mu, uymuyor mu? Uyuyorsa: bi lafzihî (بلفظه), bi mislihi (بمثله), eğer %80 uyuyorsa %20 uymuyorsa bi nahvihi (بنحوه) diyecek, tahminen %80 i uymuyorsa bi ma'nâhu (بمعناه) diyecek, bazı yerlerde hepsi olmayınca Meselâ bi ba'dihî (ببعضه) diyecek. Yahut mufassalen (مفصلا), muhtasaran (مختصرا) diyecek, ziyade ise 'ziyade fi evvelihî' (زيادة في أوله) başında ziyade var, 'ziyâde fi âhirihi' (زيادة في آخره) sonunda ziyade var diyecek. Ortada geçmiş ise esnae hadîsin (أثناء حديث) diyecek... Bu tabirleri tatbik etmesi lâzım yani bütün tahrîcileri tatbik etmesi lâzım.

Murat Şimşek: Muhterem hocam! Sizin bahsettiğiniz bu konu isnat ilmi içerisinde hadislerin sened ve metinlerinin mukayesesini içeriyor. Bu arada metin tenkidi demişken ben şu soruyu da size sormak istiyorum. Günümüzde bazı çevrelerde sadece hadislerin metnine bakarak o hadis Kur'an'a aykırı olduğunu veya akla aykırı olduğunu çıkarabileceğini iddia eden bir yaklaşım var. Buna katılıyor musunuz? Bir diğer ifadeyle sırf metne bakarak değerlendirme olur mu? Veya hadislerde akla aykırılık nasıl tespit edilecek? Bu konularda görüşünüz nedir? Fikirlerinizi alabilir miyiz?

Nureddin Boyacılar: Burada benim bir çalışmam var, o çalışmamdan size bilgi vermem lâzım benim. Şimdi "hadisleri Kur'an'a arz edin" rivâyeti mevzûdur. Oradan başlamak lâzım. Bazıları cahilce diyor ki, hadisleri Kur'an'a arz edin onda varsa var, yoksa yoktur. Bu yanlış bir yaklaşımdır. Ancak şu da var ki sahâbe-i kirâm efendilerimiz döneminden başlamış bir kısım sahâbe, özellikle de Hz. Aîşe, hadisleri Kur'an'a arz etmişler. Zerkeşî'nin *el-İcâbe li-irâdi mâ istedreketu Aîşe 'ale's-sahâbe* adlı kitabı var, uygulama var. Orada diyor ki

Hz Aişe radiyallahu anha: sahâbe arasında dolaşan: lâ yedhulu'l-cennete ez-zânî velâ veleduhû velâ veledeyhi (لا يدخل الجنة الزاني ولا ولده ولا ولديه) (Zina eden kişinin, çocuğu cennete giremez) geçiyor rivâyetlerde. Bu hadis ayete aykırı diyor ... {الأنعام: ١٦٤}.

Murat Şimşek: Bu usûl doğru mu hocam?

Nureddin Boyacılar: Bu usûl doğru. Hadise şu. Hadisi Kur'an'a arz etmek var, arz etmişler. O hadis mevzu ama buradaki hadise Kur'an'a uyuyor mu uymuyor mu? Yoksa Kur'an'da var mı yok mu değil. Onu iyi belirlemek lâzım. Tam muhalif mi? Yani bağdaştırılmıyor muyuz. Hadisle Kur'an'ı bağdaştırsak kabul ederiz. Meselâ ihtimal ki Kur'an'da lafzi mana vardır, hadislerde mecazi anlam vardır, veyahut kinaye vardır. Bunları bilmek lâzım. Meselâ bakın, bir şey anlatayım ben size. Bir hoca efendi diyor ki fe inneke la tüşmiu'l-mevta {الروم: ٥٢} [فَأِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى] âyetini hakiki manaya alıyor. Sonra da katiyen dualar mualar hepsi boştur, kabir ziyareti falan yoktur, diyor. Yanlış bu yahu. Oradaki mana kinayedir. Kâfirlerin kalplerine iman girmez ki değil mi? O manadadır. Mecaz var, olmuyor işte, hataya düşüyor.

Murat Şimşek: Demek ki o zaman Kur'an' ı nasıl anladığımız da önemli.

Nureddin Boyacılar: Tabii, Kur'an'ı anlayacağız, imkân varsa bağdaştıracacağız. Meselâ bir de şu var. *Sahih* sahibi İbn Huzeyme diyor ki: *هات حديثين متعارضين* Yani Efendimizin hadislerinde itiraz yok, iki görüş yok, bir görüş var, ama biz anlamıyoruz. Onu öğrenmemiz lâzım. Meydan okuyor bak! İki muarız hadisi getirsin, ben birleştiririm! diyor. Biri hakiki mana, biri mecazi anlam! Bitti işte; veyahut da biri zayıf, biri kuvvetli, böyle de olabilir. Kur'an'a arzın yanında bir de âlimler, metin tenkidinde rivâyetleri tarihi olaylara arz ediyorlar. Tarihi olaylara aykırıysa o hadis terk olunur. Meselâ eğer hadis mütevatir rivâyete aykırı ise o hadis bırakılır; veya meşhur rivâyetlere aykırı ise o da bırakılır.

Murat Şimşek: Yani tercih sebepleri vardır, değil mi Hocam.

Nureddin Boyacılar: Tabii. Birçok tercih sebepleri vardır; yani netice metin tenkidi vardır.

Murat Şimşek: Fakat isnâdı hiç göz önüne almaksızın sırf metin tenkidi yapmak doğru olur mu hocam! Özellikle de akla aykırılık meselesi açısından bakarsak neler söylersiniz?

Nureddin Boyacılar: Şimdi hadisler sahihse ve birçok yerden aziz, meşhur olarak gelmişse, yaşanmışsa, sahâbe amel yapmışsa, tâbiûn, tebe-i tâbiûndan gelmişse bitti. Bu akılla makılla olmaz. Hocam Abdulhalîm Mahmûd (Allah rahmet eylesin) diyordu ki: “vicdan, akıl hakem değildir; hakem nasstır, hadislerdir.” Benim aklıma yatmaz; ancak başka bir insanın aklına yatar değil mi? Ben buna şöyle bir misal veriyorum: ‘Acve hadisi’ var ya: [مَنْ أَكَلُ سَبْعَ تَمْرَاتٍ عَجْوَةً]

diye geçiyor. Hadisin devamında : [لم يضره سم ولا سحر حتى يمسي] bunun manasını ne yapacağız. Kabul edeceğiz. Nasıl oluyor? Niye oluyor? diye sormazsın değil mi? Hadis sahihtir. Ben bunu bazı talebelerime anlattım. Dedim ki: (بِقَرَّةٍ تَتَكَلَّمُ) (İnek konuştu). Buhâri rivâyetidir. **Peygamberimiz** وَعَمَرَ وَأَبُو بَكْرٍ، وَغَمَزَ **diyor**, ben de inanıyorum (أُؤْمِنُ بِهِ) dedim orada, bitti. İslâm teslimiyettir. Hadisler sahihse, mevzu değilse, Kur'an'a aykırı değilse, Tabii olaylara aykırı değilse kabul ederim ben. Aklim almaz tamam ama kabul ederim. Başka te'viller var değil mi yani, başka bir yöne tevîl eden olabilir.

Murat Şimşek: O durumda tevîl yapmak lâzım. Bilimsel gerçeklere aykırılık konusunda ne dersiniz hocam!

Nureddin Boyacılar: Hangi bilimsel gerçekler. Nazariyatsa, nazariyeler değişiyor. Hakikaten bilimsel gerçeklere aykırıysa bakılabilir. Şimdi Meselâ tıbbu'n-Nebi konusu var. Şuayb Arnavut tıbbu'n-Nebi'yi kabul etmiyor. Hocam dedim bu da vahiyle alâkalı. Tamam, haber veriyor işte (aleyhissalatu vesselam) habbetü's-sevda (çörek otunun şifa olduğu ile ilgili) konuşuyor Efendimiz değil mi? Hastalıklara şifadır. Şu anda ben tatbik ediyorum evimde ve faydasını görüyorum, balla çörek otu çocuklarıma yediriyorum ben. Bugünkü tıpta zaten varmış, söyleniyor. Efendimiz aleyhisselam söyledi mi bitti...

Murat Şimşek: Yani sırf bilim ölçü olmaz.

Nureddin Boyacılar: Tabii. Bilim ölçü olmaz ama bir rivâyet tam bilime aykırı gelmişse, bağdaştırılmıyorsa, o zaman hakikaten problem var demektir. Bir çok şeyi belki de ileride öğreneceğiz değil mi? Şu anki bilimin aşamasına göre hüküm vermek çok büyük bir yanlış yani. Meselâ Cemal Sofuoğlu vardı. Sofuoğlu, bazı Buhârî rivâyetlerini kabul etmiyordu. Bilhassa sinek hadisini... (“Birinizin içeceğine sinek düşerse, onu tamamen içine daldırsın. Çünkü sineğin bir kanadında zehir/mikrop, diğer kanadında ise panzehir/şifa vardır” hadisi.) Geçenlerde bir toplantı vesilesiyle Konya'ya geldi. Ben kendisinden duymadım ama konuşmasında demiş ki: “Şuanda ben bunun bir mucize olduğuna inanıyorum.” İngiltere'de labaratuvara girdi ya sinekler. Orada ispatlandı. Hani kabul etmiyorlardı. Yahu, yanlış bunlar. Akılla vicdanla olmaz bu işler.

Murat Şimşek: Bu gibi durumlarda tevakkuf etmeyi mi öneriyorsunuz hocam!

Nureddin Boyacılar: Tevakkuf etmek lâzım, en mükemmeli tevakkuf etmek. Adülfettah Ebû Gudde hocama 96'da Konya'ya geldiği zamanda bazıları sormuşlar. Okudum o yazıları ben. Diyorlar ki: Hocam bir hadis akla aykırıysa, tıbbî şeylere aykırıysa veyahut bazı olaylara aykırıysa ne yapacağız? Hocam diyor ki: “Önce tevakkuf ederim. Hemen hüküm veremem. Hadis sahihse, isnatları kuvvetliyse şu anda cevap veremem, beklerim ben” diyor. Birden inkar etmem ben, tevakkuf ederim diyor. Tabii onlar bundan hoşlanmıyorlar. Onlar birden, derhal hüküm veriyorlar, bu yanlış. Ben arkadaşlarıma söylüyö-

rum, çok acele yapıyorlar. Yahu okuyun bir! Ecdat ne söylemiş araştırın! Bakın, hocam Adülfettah Ebû Gudde Konya İlahiyatta sorduklarında ne dedi: *صَحِّحُ الْحَدِيثِ فَهُوَ مَذْهَبِي* (hadis sahih olunca benim görüşüm/mezhebim o yöndedir) sözüyle ilgili ne dersiniz diye sordular. Dedi ki: “*Bu doğru! İmam Şafii demişse doğru. İmam Ebû Hanîfe demişse doğru. Ama onlar hafızdı. Hadis ezberlerindediydi, onlar fakihli. Sen kimsin! İndî, Ene indî, din bence böyledir, diyorsun. Sen kimsin! Ne hafızsın ne fakihsin...*” Öyle değil mi, bilgin yok. Araştırmak lâzım. Hakikaten diğer müçtehitlerin görüşünden farklı yeni bir görüş getiriyorsan söyle. Ama bence onları terk ederek olmaz.

Meselâ burada (Konya’da) geçen senelerde birisi bana dedi ki: Ben Efendimiz’in miraçta Mûsâ aleyhisselama gidip dönme işini kabul edemiyorum. Dedim ki: Bak hoca! Dikkat et! Cenab-ı Allah’ın iradesi böyle tecelli etti, itiraz yok. Orası başka bir âlem. Eğer sen bu işe onu sokarsan o zaman, şeytan niye meydana geldi? Hz. Adem niye dünyaya geldi? İnsanın aklına bir sürü soru geliyor değil mi? Bunu kabul edeceğiz, bitti. Öyle icap etti, Cenab-ı Allah’ın iradesi öyleydi. Efendimizi Mûsâ aleyhüselama gönderdi, ilham etti, o da gitti konuştu, tekrar gitti geldi, böylece ne oldu? Elli sevap karşılığında namaz beşe indirildi, ne var bunda? Bırak şunu dedim Allah aşkına! Niye böyle düşünüyorsun. Allah’ın iradesi böyleydi. Şeytan musallat yapıldı. İki birden dünyaya indiler. Havva validemizle beraber. Yani bu şekilde birden acele karar vermek çok yanlış.

Meselâ şu rivâyeti soruyorlar : *لَوْلَا حَوَاءُ لَمْ تَحُنْ أَنْتِ زَوْجَهَا* (Havva olmasaydı, hiçbir kadın kocasına ihanet etmezdi). Yahu buradaki hakiki mana değil; itiraz manasına, karşı gelmek manasıdır. Ne yaptı? şeytana inandı, kalktı Adem aleyhisselama meyveden yiyelim dedi, onu ikna etti. Sonra da ikisi birden mahcup oldular. Bu manadadır. Hiyaneti zevciyye değildir bu. Ama bunu bu şekilde yanlış tercüme ediyorlar.

Murat Şimşek: Muhterem Hocam! Metin tenkidi usûllerinden bahsediyorduk. İlave edeceğiniz bir husus var mı?

Nureddin Boyacılar: Şurası çok önemli ki mucizeler metin tenkidinden müstesnadır. Mucizeleri biz katiyetle tenkide tabi tutamayız; münakaşa yapamayız. Nasıl oldu? Ne oldu? Te’vilini bu gün nasıl yapmak lâzım, ilmi gerçeklere uyar mı uymaz mı? gibi tenkitler çok yanlış. Mucize mucizedir, inanmak lâzım.

Yine sahâbe arasında yapılan münakaşalarda metin tenkidi vardır. Hanefî, Şafii, Mâlikî ve Hanbelî gibi mezheplerdeki görüş ayrılıkları da yine metin tenkididir. Muhammed Zâhid el-Kevserî *Makâlât*’ında ne diyor: (malumdur ki itikat konularında yani usûlde ihtilaf yok) “Furuda, ahkâm-ı şeriyede, dörtte üç ittifak var. Dörtte bir ihtilaf var, o da ictihadlardır.” O kadar. Demek ki ihtilaf ne kadarmış, dörtte bir, o da ayrı ictihadlar vardır ondandır. İşte bu ictihadlar birçok konuda farklılığa sebep olur. Meselâ akaid mezhepleri var,

görüşleri değişiktir; siyâsî mezhepler var; müşkil hadisler vardır; cerh ve tadil vardır; mevzu hadisler vardır; mana rivâyeti vardır.

Birçok yerlerde metin tenkitleri yapılmıştır. Önemli olan hadislerin lafzı rekâketli olmayacak, manaya aykırı gelmeyecek, genel kaidelere aykırı gelmeyecek. Bir misal verelim. (*عين من نظر وأرض من مطر وأنى من ذكر وعالم من*) أربع لا يشبعن من أربع : عین من نظر وأرض من مطر وأنى من ذكر وعالم من (علم) öyle şey olur mu Allah Aşkına! Allah göstermesin. Allah Rasülü söyler mi böyle bir şeyi!

Bütün metin tenkitleri vardır fakat bunu yaparken çok dikkatli olunması lâzım. Benim aklım almıyor, vicdanım kabul etmiyor! diye bir şey olmaz.

Murat Şimşek: Peki hocam! Bütün bu anlattıklarımızdan sonra tekrar asıl konuya dönersek, tahrîc eğitiminde nasıl bir metot takip edilmeli? Özellikle hangi eserler üzerinde durulmalı? Bu konuyla ilgili bilgilerinizi alabilir miyiz?

Nureddin Boyacılar: Hadis kitapları iki kısma ayrılır: Masâdır-ı asliye ve masâdır-ı gayr-ı asliye. Masâdır-ı asliye nedir? *الحديث الذي روى المؤلف عن طريق شيوخه* (müellefin, hocaları tarikiyle rivâyette bulunduğu kaynaklardır). Masâdır-ı gayr-ı asliye ise *الحديث الذي لا يروي المؤلف عن طريق شيوخه* (müellifin hocaları tarikiyle rivâyette bulunmadığı kaynaklardır). Bütün kütüb-i sitte, isnatlı bütün eserler masâdır-ı asliyedir. *Cami’u’s-sağîr, Keşfü’l-hafâ* gibi kitaplar, tefsir kitapları ise hep masâdır-ı gayr-ı asliyedir. Onlar ne yapıyor, rivâyeti gönderiyor, Buhârî’ye, Müslim’e, Ebû Dâvûd’a gönderiyorlar.

Masâdır-ı asliyede, *Ahracehû, harrechehû, ravâhu* tabirlerini kullanacağız. Masâdır-ı gayr-ı asliyede ise *zekerahû, evradehû* ve *‘azâhu* tabirlerini kullanacağız. Tabi eğer azvetmişse (hadisi bir müellife isnâd etmişse). Meselâ Suyûtî diyor ki: *ahracehû el-Buhârî. Biz ne diyeceğiz: ve ‘azâhu ile’l-Buhârî, ve ‘azâhu ilâ Ebî Dâvûd. Bu şekilde yapacağız. Bu Masâdır yönünden.*

Biraz önce konuştum. İsnad yönünden ne yapacaktık: merfû mu, mevkû mu, mürsel mi, muallâk mı? Belirtmemiz lâzım. Metin yönünden bi lafzihî, bi mislihî, bi ma’nahu; veyahut bi nahvihî, bi ma’nahu mufassselen... bu tabirleri kullanacağız. Esas olan budur. Tahrîce başlamadan önce talebenin bunları öğrenmesi lâzım. Bunları bilmezse hep yanlış yapar.

Evet. Şimdi tahrîcte âlimler diyorlar ki: tahrîcin çok büyük faydaları var. Ben bir yazı hazırlamıştım. 13 tane faydası var. En büyük faydası hadisin sahih midir? Zayıf mıdır? Mevzu mudur? Ne olduğunu ortaya çıkarır. İnsan hakikaten hükümleri biliyorsa, ehilse hüküm verebilir. Ehil değilse ancak âlimlerin görüşlerini çıkarıp nakledecek. Meselâ eğer biz hadisi sahih rivâyetlerden tahrîc etmek istiyorsak şunu bilmeliyiz. Bazı âlimler, sahih kitapları hazırlamışlar. Sadece sahih hadisleri topladık diyorlar. Şu tabir var: *من أزم نفسه بتخريج أحاديث الصحیحة* kendilerini sadece sahih hadisleri almakla ilzam etmişler. Sahih sahibi kimler var: Buhârî, Müslim, İbn Huzeyme, İbn Hibbân el-Büstî, İbn Seken,

Ziyâ el-Makdisî ve Müstedrek. Bunların iddiaları ne? ‘sahih hadisleri topluyoruz’ diyorlar. Sahih toplama yönünden zikretmen kâfi. Ama Buhârî, Müslim’den başka, İbn Huzeyme, İbn Hibbân gibi kitaplardaki rivâyetleri âlimler tenkit etmişlerse onları yazmak lâzım. Meselâ şunda İbn Huzeyme’nin tahkiki yapıldı. Eğer dipnotta zayıf diyorsa, zayıf diyeceğiz. İbn Hibbân’ı Şuayb Arnavut yaptı. Bunları haber vereceğiz. Bunlardan başka sünenlerde hadis gelmişse şöyle yapılacak. Meselâ Ebû Dâvûd’da geçiyorsa ve o bir şey söylemişse onu yazacağız. Kendi görüşü var. Vehüve mevkûfun, vehüve merfuun demişse yazacağız. Orada bulamazsak Münzirî’nin *Muhtasarı Sünen-i Ebî Dâvûd* adlı eserine bakacağız. Bu baskıda aynı kitap içinde Hattâbî’nin *Me’âlimü’s-sünen*’i var. Bir de *Tehzîb* var. Ahmet Muhammed Şâkir ile Muhammed Hamid el-Fakî bu üç kitabı, üç yazmayı toplamış, bir kitap haline getirmişler. Tahkik etmişler. 8 cilt olarak, bu çok önemli. Aynı hadisi Ebû Dâvûd’dan alıyor muhtasarında, senedleri hafzetmiş. Sahâbeyi ve metni getirmiş fakat isnat açısından da tenkit ediyor. Yani Ebû Dâvûd’un şartlarını bu Münzirî kitabına koyuyor. Bana sordular, hocam Ebû Dâvûd’un şartları nasıl olacak, nerede bulacağız? dediler. İşte dedim burada.

Bir misal vereyim bu kitaptan: Hadis geliyor: «الْمُؤَدُّ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ» Münzirî bu hadis hakkında ne diyor? Ahracehû el-Buhârî ve Müslim ve’n-Nesâî, ve’bnü Mâce ve Ebû Yahyâ hazâ... gördüğümüz gibi hadisin aslı var diğer eserlerde. Diğer rivâyetleri de verdi tabii.

Başka yerlerde ne diyor? Ahracehû el-Buhârî ve Müslim yani Müslim’de de Buhârî’de de var. Hadis sahih. Bazı yerlerde ise hadisleri tenkit ediyor. “Mâ Sekete anhu Ebû Dâvûd” tabiri var. Ne demek bu? Ebû Dâvûd’un sustuğu rivâyetler. Ya sahihtir yahut ta sahihe yükselebilir (yetekavvâ). Ya hüccettir yani hasendir ya da hasene yükselebilir manasınadır. Ne diyor burada “ravâ an Katâde an Enes mevkûfen” bu hadis Mevkûf Meselâ. Peki bu Ebû Dâvûd için. Yani Münzirî veya Hattâbî’ye bakacağız. Aynı hadislerde ahkam yönünden İbnü’l-Kayyim ne demiş ona bakacağız.

İbn Mace’ye gelelim. Onda ise Bûsiri’nin *el-Misbâhu’z-zücâce fi zevâidi İbn Mâce* adlı kitabındaki görüşü var. Onun görüşünü yazacağız. Zayıf rivâyetler var sahih rivâyetler var. Mutlaka onun görüşünü yazacağız. Ama her hadiste değil. Nerede bilgi geçiyorsa onları yazacağız.

Müstedrek’te ise Zehebî’nin *Hulâsâ*’sındaki, *Zeyl*’indeki görüşlerini alacağız.

Tirmizî’ye gelince, rivâyetteki kendi görüşünü aynen alacağız. “an Ebî İshâ: hâzâ hadîsun hasenun” veya “an Ebî İshâ: hâzâ hadîsun hasenun garîbun” bu iki ifade arasında fark var. “Hâzâ hadîsun hasenun” dediğinde hadis “hasen liğayrihi”dir. Başka rivâyetlerle kuvvetlenmiştir. “Hasenun garîbun” demişse “hasen lizatihidir” orada. Garibin manası ise bir talebenin hocasından tek kaldı demektir. Bunları yazacağız. Tirmizî böyle.

Nesâî’ye geince, Nesâî kendisi kitabında ne demiş ise onu yazacağız. Bazen: “hâzâ hadîsun mevkûfun” diyor. “hâzâ hadîsun murselun” diyor. Bunları hep yazacağız. Meselâ, Buhârî’deki muallâkları yazarken de “ahracehû’l-Buhârî muallakan” diyeceğiz.

Bakin! Çok önemli bunlar. Bazıları ne yapıyor? “Ahracehû’l-Buhârî” deyip bırakıyor. Yanlış bunlar yanlış. Hadis muallâk ise muallâk demesi lâzım.

Müslim mukaddimesinde yazmışsa “ahracehû Müslim fi mukaddimetihi” diyecek. Mukaddimesi diğer isnatlara göre aykırıdır. Ama içinde isnatlı rivâyetler var. Fakat mevkûflar, maktular da var. “Ahracehû Müslim fi mukaddimetihi” diye belirtmesi lâzım mutlaka. Bunları öğrendikten sonra tahrîce başlayabilir.

Murat Şimşek: Evet hocam. Kitapları tanıdı, bu konularda yeterli bilgiye sahip oldu. Daha sonra hangi aşamaya geçiyor?

Nureddin Boyacılar: Evet. Kitapları tanıdı, öğrendi, bilgilendi. İstihlaları tanıdı. Mürsel ne? Müdelles ne? İlet ne? Bu illet konusu da önemli. Bunun için *el-Bâ’isü’l-hasîs*’e bakacak. Ahmed Muhammed Şâkir orada 10 tane illetli hadis örnek vermiş. Talebenin onu halletmesi lâzım. Onu hallederse o kadarı yeter. İletin ne olduğunu öğrenir.

Bunları öğrendikten sonra tahrîce başlayabilir. Benim hazırladığım bir menhec var. Bana görev verilmişti. Suud’da Rektörlük bunu kabul etmişti. Diyoruz ki biz tahrîci öğretirken, ilk olarak tahrîcî’l-hadis bi vâsita er-râvi’l-a’lâ: “edvaru’l a’la”: yani Sahabi râvisine göre araştırma yapılacak. Neler var burada? Müsnetler var, mu’cemler var. Sahâbeyi biliyorsak, sahâbe tarafından hadisleri tahrîc ederiz. Burada talebeye müsnedleri öğreteceğiz, mu’cemleri öğreteceğiz. Meselâ, *Mu’cemu’t-Taberânî*’ler; *el-Kebîr*, *es-Sağîr*, *el-Evsat* var. Taberânî’nin *el-Mu’cemu’l-Kebîr*’i sahâbe adlarına göre hazırlanmış. *el-Mu’cemu’s-Sağîr* ile *el-Mu’cemu’l-Evsat* hocalarının adlarına göre hazırlanmış, Meselâ Ali adlı hocasının bütün rivâyetlerini ilgili yerde zikretmiş. O, Mu’cem demiş adına, müsned dememiş, adını öyle koymuş. Müsned iki manaya geliyor; isnatlı hadis manasına geliyor veya sahâbe adlarına göre yazılmış eserlere müsned deniyor. İki manası var, bu mu’cem kendi tabiri. *el-Mu’cemu’s-Sağîr* şu anda bir cilt basılmış durumda. *el-Mu’cemu’l-Evsat* 10 cilt olarak basılı. 10 bin rivâyetten fazla rivâyet var onun içinde. Şuanda biz *el-Mu’cemu’l-Evsat*’tan tam olarak faydalanamıyoruz. Çünkü hocalarına göre almış, konu üzerine almamış. Hadis bulunamıyordu ancak şimdi fihristi var, Mahmûd Tahhân fihrist yaptı, oradan bakıyor ve buluyoruz kolayca elhamdülillah.

Murat Şimşek: Peki el-Mu’cemu’l-Kebîr’in ilk baskısındaki kayıp ciltler, hala kayıp mı Hocam?

Nureddin Boyacılar: Evet 4 cilt kayıp hala, inşallah bulunur. 25 cilt olarak basıldı. İlk baskılarda 13,14,15,16 ve 21. Ciltler kayıp deniyordu. Şimdi değişmiş sayılar yeni baskılarda, 20'den sonra 4 cilt yok diyorlar. Taberânî sıralama olarak önce elif bâ'ya göre sahâbenin adlarını getiriyor, ondan sonra künyelerini getiriyor. Sahâbîyeleri getiriyor; isimlerini, künyelerini. Ondan sonra mübhemat getiriyor. Ama sahâbelerde mübhem yok. Sırf sahâbîyelerden mübhemleri getiriyor sonunda. Usûlü böyle. Yani sahâbenin rivâyeti fazlaysa, tabiine gönderiyor, onun fazlaysa etbâu't-tabîine gönderiyor, dağıtıyor talebeler kolay bulsun diye yani. Ama şuanda fihristler var, bulunabilir.

Şimdi birinci konuda bir de müsnedlerden uygulama var. 5 müsned var: *Müsned-i Ahmed b. Hanbel, Müsned-i Humeydi, Müsned-i Bezzar, Müsned-i Ebi Ya'la, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî.*

Ne yapıyor talebe bir müsneden, Meselâ, Tayalisî'den isnat ve metnini oraya yazıyor. İkinci kaynak Ahmed b.Hanbel'e bakarken neye bakacak, isnâda bakacak, isnat merfû mu değil mi, mevkûf mu orada? Mevkûfsa "Ahracehu't-Tayâlisî mevkûfen" diyecek Meselâ. Bir de metne bakacak, metin uyuyor mu, uymuyor mu? Uymuşsa "bi lafzihî", benzer ise "bi nahvihi" yazacak. Bu tabirleri kullanacak orada mutlaka. İsnad yönünden, metin yönünden uygulamasını öğrenecek. Tatbik edecek yani, yaptıracaksınız. Nazari olmuyor bu işler.

Şimdi mu'cemi uygulama yaptırıldı. Hadis tahrîc etti, fakat mu'cemlerde önemli bir konu daha var Heysemî'nin *Mecme'u'z-Zevâid*'e mutlaka bakmak lâzım. Nurettin Heysemî'nin kayınpederi Irâkî, diyor ki ona: "Oğlum, gel! Benim kütüphanem zengin elhamdülillah, çok kitap var bende, talebelerin paraları yok -Şimdi 70-80 cild kitabı nasıl alacak, alamazlar, değil mi?- Sen bu kitaplara bak, kütüb-i Sitte'de bulunanları çıkar, bulunmayanları havuzun içine koy." Diyor. Yani Ahmed b. Hanbel'in, Ebû Ya'la'nın, Bezzâr'ın müsnedlerini, ayrıca üç mu'cem'i de al diyor, altı kitap oldu; bu altı kitabın Kütüb-i Sitte'de bulunanlarını ayır, zevaidleri çıkar koy bir havuza diyor, havuza koy ama bunları bablara göre hazırla ve isnatlara hüküm ver, sahih mi, sahih değil mi? Dolayısıyla talebe Mu'cemlerden hadis tahrîc ettiği zaman mutlaka Heysemî'nin görüşünü söylemesi lâzım. "Kâle el-Heysemi: ve huve daifün ve hüve sahihun..." gibi.

Şimdi ikinci asıl olarak, hadisin ilk lafzına bakarak hadis tahrîc etme var. Hadisin ilk lafzına baktığınızda Suyûtî'nin *el-Câmi'u's-sağîr*'i var. *el-Câmi'u's-sağîr*'den hadis tahrîc yapacağız. Yaparken şuna dikkat etmemiz gerekiyor. *el-Câmi'u's-sağîr* üzerine Münâvî'nin *Fezû'l-Kadîr*'i var. Ona geçmeden *el-Câmi'u's-sağîr* nedir önce onu öğretmemiz gerekir. İmam Suyûtî *Cem'u'l-Cevâmi'* adlı kitabında bulunan 10.000 tane lafızları küçük (mâ kalle ve delle) hadis toplamış, ezberi kolay olsun diye onları sıralamış *el-Câmi'u's-sağîr*'i hazırlamış, bakmış rivâyetler kâfi gelmiyor; 4.000 daha ziyade yapmış; buna da

ez-Zevâid adını veriyor. Şimdi Münâvî'nin *Fezû'l-Kadîr*'inde sadece *el-Câmi'u's-sağîr*'in hükümleri var, *ez-Zevâid* kısımları yok. Nebhânî ise bu ikisini birleştirmiş; hem *el-Câmi'u's-sağîr*'i, hem de *ez-Zevâid*'i birleştirmiş; 14.000 rivâyeti almış, *el-Fethu'l-Kebîr* adlı üç cild kitap yazmış. Elbânî de her ikisini yani 14.000 rivâyeti almış *Sahîhu el-Câmi'u's-sağîr* ve *Za'ifu el-Câmi'u's-sağîr* adıyla iki ayrı kitap yazmış. Birincisi iki cilt, ikincisi üç cilt olarak basıldı.

Şimdi talebeye biz hadis tahrîci yaptırırken ne yapacak: "Zekerahû es-Suyûtî fi *el-Câmi'u's-sağîr*" diye gösterecek, rumuzları söylemeyecek. Neden?

Abdülfettâh Ebû Gudde hocam diyordu ki: "Bu rumuzlarda Suyûtî ne yapmış orada ص yazmış ض yazmış, ondan sonra ح yazmış. Bunlar güvenilir değil. Ben yazmalardan çok baktım, harfler değişmiş" diyor. "Şayet Suyûtî bu rumuzları açık yazsaydı daha iyi olurdu. Onun için itimâd olmaz bunlara" diyor. Şimdi talebe أس حديث من كذا وكذا وعزاه إلى كذا dediikten sonra Elbânî ne demiş ona bakacak. Meselâ *Fezû'l-Kadîr*'de ne denmiş. Onu söyleyecek. Daha sonra *Bidâye*'ye bakacak. Elbânî'nin hükmünü almayacak, yani onu alsın demiyoruz ama ne demiş görecektir. Ayrıca Ahmed Sıddîk el-Gumârî'nin *el-Müddâvî li-ileli'l-Münâvî* adlı eserine, bir de yine onun *el-Muğîr ale'l-ehâdisi'l-mevzû'a fi'l-Câmi'u's-sağîr* adlı kitabına da bakacak ve hüküm verecek.

Murat Şimşek: Evet hocam! Bu *el-Câmi'u's-sağîr*'den uygulama yaptıktan sonra hangi usûle geçiyor, hangi kitaplara geçiyor?

Nureddin Boyacılar: *el-Mu'cemü'l-müfehres fi elfâzi'l-hadîs*. Bunu biliyorsunuz. O kolar. Yani Concordance.

-Ondan önce *Tuhfetü'l-eshrâftan* tahrîc yaptıracağız. Onun önemi ne? Önemi orada mültekâları gösteriyor. Yazıyor yukarıda isnâdı. Senedlerde birleşiyor, onu gönderiyor yukarıya doğru. Bunu talebenin mutlaka iyi araştırması lâzım; iyi öğrenmesi lâzım. Çünkü Hadis ilminin en önemli konusu mültekâları bilmektir, yani isnâdları. Mültekânın mânâsı ne; bir yerde zayıfsa râvi diğer yerde kuvvetlenmiş oluyor, değil mi? Hasene yükseliyor sahihe yükseliyor, bu çok önemli.

Şimdi *el-Mu'cemü'l-müfehres* güzel. Ne yapacağız biz? Ondan hadisleri bulduracağız. Yani Buhârî'ye Müslim'e bakmakla kalmayıp mültekaları orada bulmak lâzım. Söyleyecek talebe, Buhârî'de filan yere kadar, Müslim'de filan yere kadar, anhu-bihi yazacak bütün böyle ve birleştirecek. Bunu yaparsa hadisi öğrendi.

Yalnız şu var, Meselâ -adını vermeyeyim- bir arkadaş Doktora tezi hazırlıyordu, Eğitim Mekezi'nin Mevlânâ civarındaki eski binasında. Baktım, açmış Concordance'ı yazıyor. Hocam ne yapıyorsun dedim. "Karışma! dedi. Şuanda

benim vaktim bitiyor, hemen vereceğim doktoramı” dedi. Doktorasını aldı. Bu çok ayıp yahu! Orada birinci, ikinci, üçüncü kaynak ayrı şeyler; konular ayrılıyor. Lafzı almış oraya, manaya riayet etmemiş bu Hollandalılar. Olur mu öyle şey yahu!

Dördüncü konu olarak biz ne yapıyoruz. Mevzusuna yani konusuna göre hadisleri buluyoruz. *Miftâhu Künûzi's-sünne*'ye bakabilir. Veyahut eğer konuyu biliyorsa doğrudan hadis kitaplarına bakabilir. Kütüb-i sitte'den tahrîc edebilir.

Beşinci tarik (bi vâsitati's-sıfati'l-hâssa) yani senedde, metinde veya hem sened hem metinde özelliklerine göre tahrîc edebilir. Meselâ mevzuât sahipleri bellidir. İbnü'l-Cevzî'nin, Sağânî'nin kitapları gibi mevzuat kitaplarına bakarak mevzu hadis bulunabilir. Mana rekâketli ise yani fasitse mana bu tür kitaplara bakar, başka yere bakmasına gerek yoktur. Veyahut hadiste illet varsa Kütübü'l-'ilel'e bakması lâzım. Veya hadislerde babaların oğullardan rivâyeti gibi özel bir sıfat varsa bu konuları ele alan kitaplar bakar. Meselâ Hatîb el-Bağdâdî'nin bu konuda kitabı var ona bakabilir. Veya mübhem rivâyet varsa *Mübhemât* kitaplarına bakabilir. Müselsel ise bu konuyla ilgili ravayetlere bakarak bulabilir. Beşinci tarik böyle.

Evet şimdi isnat kontrolüne gelelim. Bir kere talebenin cerh tadili, tabakât-ı cerhi, tabakât-ı tadili bilmesi lâzım. Herbir tabaka hangi lafızla ifade ediliyor onu bilmesi lâzım ki isnâda hüküm verebilsin. Bunu iyice öğrenmezse çok hata yapar. Sahihe zayıf der, mevzu der, Allah korusun çok tehlikeli. İnsan bu konuda sorumluluk sahibi olmadır.

Murat Şimşek: Muhterem hocam! Bir de bu konuyla tavsiye edebileceğiniz eserler nelerdir.

Nureddin Boyacılar: bu konuda eserler çok. Meselâ *Takrîbü't-tehzîb* var İbn Hacer'in, *el-Kâşif* var İmam Zehebî'nin bunlar muhtasar. *Tehzîbü't-tehzîb* var yine İbn Hacer'in, *Tehzîbü'l-Kemâl* ve *Mizzî*'nin bunlar da mufassal. Tabi kütüb-i sitte râvîsi ise bunlara bakacak. Kütüb-i sitte harici ise Darakutnî, Beyhakî, Ebû Dâvûd el-İsbahânî'nin kitaplarına bakar. Onların haricinde cerh tadil ve tarih kitaplarına bakacak. Meselâ İbn Ebî Hâtim er-Râzî'nin kitabına, Buhârî'nin *Tarih*'ine, *Târîhu Bağdâd*'a, Zehebî'nin *Siyeru A'lâmi'n-nüelâ*'sına bakacak veyahut ta girecek *Şâmile*'ye. *Şâmile*'den arayacak o râvi hakkında. Bunlar böyle. Buradaki önemli olan hadise şu: Eğer râvi *Takrîb*'te, *Kâşifte* sika ise bitti. Araştırmaya gerek yok yani. Eğer birinde sika birinde sadûksa araştırmak lâzım. Veyahut birisinde zayıf ise araştırmak lâzım. Asıllara bakmak lâzım. *Tehzîbü't-tehzîb* veya *Tehzîbü'l-Kemâl*'e bakmak lâzım.

Sonra âlimlerin görüşü nerede? Meselâ müteşeddidler var, mütesâhiller var, bir de mütevassıtlar var. Müteşeddidler ve mütesâhilleri bırakacak. Mutedillerle bakacak. Ahmed b. Hanbel, İmam Buhârî gibi, değil mi? Bunlar mutedil

insanlar. Artık onların görüşlerini alacak. Cerh ve tadilde hüküm vermek bir ihtihaddır. Çalışa çalışa öğrenmiş olacak bütün bunları.

Murat Şimşek: Bu isnatlarda ittisali de görmüş oluyor değil mi hocam? Yani bunları yapınca talebelerine bakıyor, hocalarına bakıyor, dolayısıyla senedde ittisal var mı yok mu, rical kitabından onu da öğretmiş oluyor. Hüküm vermeyle ilgili de bir şeylerden bahsedebilir misiniz? İsnatta en son hüküm verme konusunu var değil mi hocam?

Nureddin Boyacılar: Cerh ve tadil konusunda yaptığım çalışmalarım alınabilir. Bak şimdi -Merâhili dirâseti's-sened- birinci merhale isnâdı harfi ile yazacaksınız. Mana olarktan değil. İkinci merhale cetvel yapacaksınız: talebe-hoca talebe-hoca. Üçüncü merhale bu talebelerin her birini adalet ve zabt yönünden araştırıp hüküm vereceksin.

Ama verirken talebenin adı, künyesi, nesebi, lakabı, doğum tarihi, ölüm tarihi hepsini vereceksin. Niye? Acaba hocaya ulaştı mı, ulaşmadı mı? Bu çok önemli yani. Hangi tabakadan. *Takrîbü't-tehzîb* ve diğerlerinden bakacak. Dördüncü merhale bu hadis muttasıl mı muttasıl değil mi? Yani talebe o hadisi işitti mi işitmedi mi? Ona bakacak. Tabakât kitaplarında geçiyor mu geçmiyor mu?

Yalnız şu var: Talebenin hocadan rivâyette bulunması kâfi değil. Buluştu mu buluşmadı mı? Bu çok önemli! Rivâyet eder de buluşmamış olabilir. Anane yapar, buluşmamıştır. En-ene yapar buluşmamıştır. Hemen ondan rivâyet ediyor olması kâfi değil. Araştıracak iyice. Muttasıl olduğunu iyice bilecek. Tahammül siygalarına bakacak. Ahberenâ, haddesenâ varsa tamam kabul. Anane varsa tedlis olabilir, değil mi? Ona bakacağız. İşte bunun için Musanneflere, Sikât, Duafâ kitaplarına bakacak. Beşincisi isnat kontrolünde netice vereceğiz. Kontrol edip filan filan sikadır, filan filan şöyledir. Peki hüküm nedir? Hadis sahihtir, hasendir veya zayıftır, diyeceğiz. Burada bitiyor.

Murat Şimşek: Peki hocam bu hadis tahrîcinden sonra şu soruyu da sormak istiyorum. Günümüzde bazı çevrelerde dile getirilen yeni bir hadis usûlü ilmüne ihtiyaç duyulduğu fikrine katılıyor musunuz?

Nureddin Boyacılar: Ben buna karşıyım. Yüzyıllar boyu bütün mezhepler çalışmışlar. Âlimler, muhaddisler metotlar koymuşlar, tatbik etmişler. Bütün hizmet vermişler. Şerhler yazılmış, kitaplar yazılmış. Yeniden bunları yapmak abestir. Bak hocam Abdülfettâh Ebû Gudde ne dedi? Konya ilahiyatta 1995-1996 yıllarındaki konferansında -bunların sesli ve yazılı kayıtları mevcut- biz hadislere yeniden hüküm verebilir miyiz diye sordular. Dedi ki: “Ebû Hanife var, İmam Şafi, İmam Malik, Ahmed b. Hanbel var, muhaddisler var, müfessirler var. Sen bunları öğret bakalım. Sen diyorsun ki âlimler ne yapmışlar; buğdayı havana koymuşlar, dövmüşler; bir küspe haline getirmişler. Un yapmışlar, şekeri de koymuşlar lokum olmuş. Ben bunu yeniden öğüteceğim diyorsun. Bu

tahsili hasil olur; çok abes olur; böyle şey olmaz” dedi. Yüzyıllar boyu âlimler çalışmışlar, hüküm vermişler yok ben kabul etmiyorum. Ben yeniden bakacağım. Olur mu öyle şey yahu. Bu doğru bir şey değil, bu çok yanlış bir şey dedi. Böyle şey olmaz. Buna benzer yani bu durum.

Yine o konferanslarının birinde dediler ki: “İndî sahîhun” diye hadislere hüküm verenler hakkında ne dersiniz. Hazâ hayvan! Dedi. Ente men ente! İzâ kâle el-İmâm Şâfiî sahîh; ve izâ kâle Ebû Hanife sahîh. Onlarda hürmet var, saygı var, ihlas var. Hem ezberleri var. Her şeyleri var onların. Ama sen kimsin sen! Bunu söyleyeceksin sen! dedi. Çok şedîd davrandı hocam.

Şimdi ben bir şey daha söylemek istiyorum. Bunlarla beraber Hanefi usûllerini de bilmek lâzım. Bu önemli. Ayrıca Şâfiî usûlünü de bilmek lâzım. Hanefi usûlünde meselâ *Dirasâtü usûli'l-hadîs 'inde'l-Hanefiyye* adlı bir kitap yayınlandı, onu okuması lâzım. Bütün diğer mezhepler hadis usûlü konularında ittifak etmişlerken Hanefiler bazı konularda onlardan ayrılıyorlar. Âhâd hadislerin ne ifade ettiği konusunda mütevâtir ve meşhur hadisler konularında, hatta meçhul rivâyetler konusunda Hanefilerin özel görüşleri var. Meselâ meçhul hadis veya mürsel hadis veya meçhul râvî veya tek kalmış râvî, bunlar ehli-kurûni selasede yani ilk üç nesilde ise ve de Rasulullah sallallahü aleyhi ve sellem efendimizin döneminde ise kabul ederiz, diyorlar. Cerh olunmamışsa rivâyetini alırız; cerh olursa dahi cerhin tefsir olunması (müfesser olması) lâzım diyorlar. Ona göre bakacağız hüküm vereceğiz.

Ama diğer âlimler Meselâ bunu kabul etmiyorlar. İbn Hibbân ise daha geniş tutuyor. Her asırda olabilir diyor. İbn Hibbân eğer *es-Sikât*'ına almışsa; cerh etmemişse tamam diyor. Beraeti zimmet asıldır, onun rivâyetlerini ben alırım, diyor. İşte bunu bilmesi lâzım. Hanefilerin görüşünü bilirse hüküm verebilir.

Murat Şimşek: Muhterem hocam! Malumlarınız İbn Salah'ın hadiste hüküm verme döneminin sona erdiği, cerh ve tadilde de ictihad kapısının kapandığı şeklinde bir görüşü var. Bu konuda neler söylemek istersiniz.

Nureddin Boyacılar: İbn Salah'ın bu görüşünü ben şöyle tefsir ediyorum: Bu fetva ictihat kapısını kapatıyor ya; zannedersen, benim zannım bu tabii, o günkü insanlar herhalde bu konuya tam vakıf değillerdi -hatta bazı rivâyetlerde buna benzer şeyler geçiyor- veyahut ta acele yapıyorlardı; yanlış hüküm veriyorlardı, kapıyı kapattı. Ehil değillerdi. Yoksa bütün devirlerde caiz olmaz manasına değil yani. Nitekim onun asrında birçok âlimler hüküm vermişler. Muasır alimler hadislerle sahîh ve hasen demişler. Herhalde İbn Salah zamanındaki insanlardan bazıları taşkınlık ve acelecilik yaptılar, hüküm verdiler. Sahihlere zayıf dediler, korktu, kapıyı kapattı. Ben öyle düşünüyorum. İbn Salah büyük alim. Yoksa temelli kapıyı kapatmaz.

Murat Şimşek: Hocam! Meselâ İbn Salah'tan çok sonraları gelen alimler Meselâ İbn Hacer birçok hüküm vermiş değil mi? Ama İbn Salah kendi dönemi için hadislerle hüküm verme işinin kemale erdiğini söylüyor, öyle mi hocam?

Nureddin Boyacılar: İşte, verilmez diyor. Ne olmuşsa, o diyor. İmam Nevevî diyor ki: “Biz İbn Salah'ın bu konudaki görüşüne katılmıyoruz. Çünkü onun muasır alimler ve şu ana kadar bütün alimler hüküm vermişler” diyor.

Murat Şimşek: Muhterem hocam! Şimdi ise en son konumuz olan tahkik meselesine gelmek istiyorum. Ülkemizde henüz yeni gündeme gelmeye başlayan edisyon kritik denen yazma eserlerin tahkikli neşri konusunda hali hazırdaki durumu diğer İslâm ülkeleri ile kıyaslayarak değerlendir misiniz? Ülkemizdeki durum nedir? Tahkik yeterli midir?

Nureddin Boyacılar: Evet herhalde evvelki sene idi, burada Konya'da bir sempozyum yapıldı. Bana 15 dk. konuşma hakkı verdiler. Orada şunu dedim ben: Türkiye'deki bulunan yazma eserler hiçbir İslâm ülkesinde bulunmuyor. Hakikaten Türkiye bu yönden çok zengin. Hatta bazı alimler, Türkiye'deki yazmalara bakmayan tahkik yapmış sayılmaz diyorlar. Fakat bakıyoruz ki Türkiye'de tahkik hemen hemen yok, yani çok nadir. Tayyar hocanın 2 tane eseri çıktı, Hatiboğlu'nun 2 eseri çıktı, *Şerafü ashâbi'l-hadîs* çıktı. Basılan kitaplar nadir yani sayılı. Fakat hep İslâm ülkelerinden, Avrupa ülkelerinden geliyorlar doktora, mastır tezleri için. Türkiye'den yazmaları alıp götürüyorlar. Misyonerler alıp götürüyorlar. Kitaplar basılıyor, biz böyle bakıyoruz. Yahu bu acizliktir! Bu doğru değil! Ne demek yani, bizim Türkiye'de bulunan hocalarımız aciz mi? yapamayacaklar mı yani! Yanlış bir şey bu! Niye Türkiye'deki mezuniyet, mastır, doktora tezleri yazmalar üzerine yapılmıyor.

Bakın hiç unutmuyorum, ben 1974 - 75'te ben doktora tezi yazacaktım. İbnü'l-Cevzi'nin kitaplarından bir tanesini tahkik yapacaktım. Kurula takdim ettim. Said Hatiboğlu o zaman senatör olarak rektörlüğe gidiyordu. Benim projemi götürdü, orada tahkike karşı gelmişler adamlar. Kendileri misyonerin yaptığına bakıyorlar. Nasıl yapıyor müsteşrikler: a, b, c; a, b, c. Öyle yapılmaz. Anlamıyor adamlar. İlla da eser yazarak ilme katkıda bulunsun demişler.

Projeyi reddettiler. Ben yeni konu aldım. Bakın, 1975 bu. Şu ana kadar aynı zihniyet devam ediyor. Kitap tahkiki tez olmaz. Yahu kitap tahkiki tezdin daha zordur. Nüshaları bulmak, isnatları bulmak, hüküm vermek, kaynaklarına inmek, o kimlerden istifade etti, ondan kimler istifade etti, menheci nedir? Bunları yapmak çok zordur. Maalesef Türkiye de bunun kıymeti şu an hala daha bilinmedi. Bakın! benim talebelerim geliyor. Geçen sordu Hasan Basri, tezde tahkik almak istiyorum, ne dersiniz? diye. Bak! Dedim, konu al. Tahkiki kabul etmezler. Hoca çekinir, karışmam der; seni tenkit ederler, kalırsın, dedim. Kendisi yapmadığı için çekinir hoca.

Murat Şimşek: :Üniversiteler haricinde nasıl bir çalışma önerirsiniz hocam? Üniversitelerde sınırlı biraz bunlar.

Nureddin Boyacılar: Vallahi benim düşüncem Diyanet İşleri başkanlığı tarafından özel bir tahkik eğitim merkezi açılmasıdır.

Murat Şimşek: Diyanet eski başkanlarından Tayyar Altıkulaç tarafından size böyle bir öneri gelmiş miydi? Yani böyle bir merkez kurulup çalışma yapılmasıyla ilgili bir teklif vardı galiba hocam.!

Nureddin Boyacılar: Evet. Tayyar Altıkulaç bey 1984- 85'lerde ben Suudi Arabistan'dayken bana: "Hoca sen Türkiye ye gel! Beraber İstanbul'da bir merkez hazırlayalım, ikimiz beraber çalışalım" dedi. Benim tahkik yaptığımı biliyordu. Tamam dedim ben de. Fakat sonra milletvekili falan oldu, ayrıldı o başkanlıktan, bir araya gelemedik yani. Öyle bir proje vardı, o istiyordu. Kendisi de birkaç kitap çıkardı. O iş öyle kaldı. Meselâ geçenlerde Ankara İlahiyattan, aynı zamanda diyanette din işlerinde üye bir hoca geldi beni ziyarete. Dedi ki bana: "Başkanlıkta kitap tahkiki merkezi kurulacak inşallah" dedi. Bak! Dedim, kim yapacak bunu. Dikkat edin. Sen mi yapacaksın? Sen daha önceden hiç tahkik yapmadın ki. Önceden tahkik yapanların hazır bulunması lâzım değil mi yani? Tahkik üzerinde çalışan kişiler olmazsa bela olur orası; tenkitle-re neden olursun, yapma sen bunu dedim.

Murat Şimşek: Peki şimdi başkanlığınız böyle bir tahkik merkezini Konya'da açmak istese hocam? Bununla ilgili fikirleriniz nedir.

Nureddin Boyacılar: Vallahi çalışanların iyi seçilmesi lâzım. Meselâ benim bulunmam lâzım, talebem Dursun var, Mısır'da müftülükte 6 sene çalışmış, çok kaliteli maşallah, hakikaten iyi okumuş, değerli çocuk, onun da gelmesini ben isterim. Onun gelmesi benim de gelmem şartıyla olur. Yoksa kabul etmem ben. Başkanlık destek verip böyle bir merkez açarsa çok mükemmel olur. Ayrıca kitapları da bastırması lâzım. Ama şu şartla, ben başkanlıktaki kurul üyelerinden korkuyorum. (Benim zamanımda) acayip dik kafalılar vardı! Anlaşıldı mı? Meselâ ben şuanda yeni bir tahkik hazırladım. Hakîm et-Tirmizî'nin *Nevâdir*'ini yaptım, yurtdışında bastırıyorum. Niye başkanlığa vermiyorum onu. Çünkü onlar heyet yapacaklar, çıkaracaklar bazı şeyleri, değiştirecekler... O sebeple güvenemiyorum. Başkanlık esere müdahalede bulunmayacağına söz vermeli bize. Bizim hazırladığımız şekilde bastırın ve sorumlu biz olalım. Sen ne karışıyorsun bu işe! Bu benim mevzuumdur, sorumlu benim. Yok! komisyon yapıyorlar ilave çıkarma yapıyorlar ve olmuyor böyle. Olmaz da. Bakın! Acı hatıralarım benim çok. Başkanlığa güvenim yok. Bakın! Bu kitap ('İlim İmanı Gerektirir' tercümem) başkanlık tarafından basıldı fakat her yeri berbat, sayfalar çıkarılmış, bağlantılar kopmuş, yazılar bozulmuş, anladın mı? Oradaki

yayın müdürü yapıyor bunları. İnsanlık mı bu! Ayrıca bana sadece dört tane verdiler bu baskıdan.

Murat Şimşek: Yani müellife saygı duymuyor, kitaba müdahale ediyor, basılmadan önce değişiklikler yapıyorlar öyle mi hocam?

Nureddin Boyacılar: Kitapta birçok yeri çizmişim, buraları çizmişim. Hep hatalar, hatalar... çıkarmışım içinden. Bunu yapan o zaman ki yayın müdürü, şuan profesör, yine vakıfta hala yayın müdürü. Bu baskı çok hatalı. Dokuz baskı yapıldı. İzin istedim, bunu yeniden kendim bastırmak istiyorum. Güvenemiyorum ben.

Ben diyanette mütercimken, Başkanlık Endonezya, Mısır gibi bütün İslâm ülkeleri liderlerine birer Kur'an-ı Kerim hediye edecekti. Her birine hitaben birer mektup yazdım. Alt katta kütüphanede hattat Mustafa vardı, o da hatlı şekilde yazacaktı. Orada benim dikkatimi çekti, baktım Mushafın arkasında tubiat minhu hamse ve 'işrine elfen mushafen yazıyor. Aaa! Hata var dedim. Bunu kim yazdı. İlgili sorumluya gittim, hocam dedim, bak böyle böyle. Eyvah ne olmuş bu böyle dedi. Hatalı, dedim bu. O zaman başkan açmış telefonu, o müdürü fırçalamış. O da bana geldi sen ne karışıyorsun dedi falan. Bana bak! yerinde dur dedim, sakın ol! Senin bana teşekkür etmen lâzım dedim. Hatayı buldum ben, yoksa ne olacaktı Türkler Arapça bilmiyor diyeceklerdi değil mi. Kime yazdırdın sen bunu dedim. Ben burada mütercimim dedim, niye dışarıya para veriyorsun sen! Dedim. Para vermiş, dışarıda yaptırmış. Kafaya bak! Allah Allah adam bizi saymıyor. Sonra aramız açıldı. Orada, ben sana gösteririm! dedi hiçbir şey yaptırmayacağım sana dedi. Git! defol! Dedim, aramız açıldı. Adam ondan sonra taktı bana, beni ne hacca ne umreye görevli yazmıyordu, toplantıya çağırıyor, başka adamlara mütercimlik yaptırıyor falan böyle. İşte bu kitabı bastırın da o. Böyle bastırdı işte hatalı.

Murat Şimşek: Hocam, sizlerin tahkikli neşir konusunda gerek teorik olarak eğitim verme, gerek pratikte tahkikli eser neşretme tecrübenizden haberdarız. Özellikle İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât*'ı ve şuanda neşretmek üzere olduğunuz Hakîm et-Tirmizî'nin *Nevâdiru'l-usûl* adlı eserlerine büyük emek verdiniz. Bu konudaki diğer çalışmalarınızla birlikte klasik eserlerin tahkikli neşrinde nasıl bir metot takip edilmesi gerektiğini düşünüyorsunuz? Ayrıca müsteşriklerin takip ettiği tahkik usûlü hakkında neler söylemek istersiniz. Sizin usûlünüz nedir, müsteşriklerinkinden farklı mı?

Nureddin Boyacılar: Müsteşriklerin usûlü yanlıştır. Müsteşrikler sadece nüsha farklılıklarını gösteriyorlar. A b c, a b c... yani dirâse yok, araştırma yok, kaynaklar yok, tahrîc yok, hiç bir şey yok. Bakın bende *Kitâbu'l kussâs ve'l müzekkirîn* var. Merlin N. Swartz adlı bir İngiliz yapmış onu. Hep hatalı, ibareyi anlamamış, Arapça bilmiyor adam, Arapçadan İngilizceye tercüme etmiş.

Aynı şekilde yine hatalı. Ankara İlahiyatta iken M. Said Hatiboğlu'na gittim. Bu kitabı basılmış dedim. Benim o zaman kitap alacak param yoktu. O da tamam dedi. Al şu parayı, benim adıma kitabı al, üzerinde çalışmanı yap, sonra bana getirirsin, dedi. Bana epey para verdi ha. İkiyüz dolar verdi. Kitap İngiltere'den geldi, ben üzerinde çalıştım, tekrar ben hocaya geri verdim. Allah razı olsun o kadar faydası oldu bana. Kitabı inceledim hep yanlış. Sonradan bunu Muhammed Sabbâğ bastırdı bunu. Şuan iki baskı da bende var, ama güzel bastırılmış Muhammed Sabbâğ. Şimdi diyeceğim müsteşriklerin çalışmaları çok yanlış. Sadece onlar metne bakıyorlar aradaki farkları söylüyorlar. Halbuki bu farklara bakarken hakikaten gerekli mi o farkı söylemek. Gerekli ise yazılır mana değişiyorsa yazılır, yoksa bütün farklar yazılmaz ki Meselâ bir nüshada ve diğerinde fe harfi var, arasındaki farkı yazmışlar.

Şimdi önemli olan şu: Hangi kitapları yapmak lâzım. Meselâ Muhammed Avvâme hocamız diyor ki önce kütüb-i sitteyi yapmak lâzım diyor. Esas nüsha veya müellif nüshası bulunmuşsa yeniden yapmak lâzımdır, usûlu'r-rivaye denen Hanefi usûlü rivâyetlerini yapmak lâzımdır diyor. Yani bunları yeniden tahkik yapmak lâzım. Meselâ Ebû Yusuf'a ait *Kitabu'l-âsâr* var, o bir yerde bulunmuş. Ben de var o nüsha şimdi, onu yapmak lâzım Meselâ. Sonra usûller var Meselâ, onları yapmak lâzım, usûlür-rivayelerde kitaplar var. Onların hepsi yapılmalı.

Bir de bütün yazmaları toplamak lâzım. Yazmaları topladığınızda önemli olan burada asıl nüsha, nüshatü'l-üm yani müellifin kendi nüshasını bulmak lâzım veyahut da müellifin kendi nüshasını nakleden nüshayı bulmak lâzım.

Meselâ ben şimdi 'mevzuata' yeniden tahkike başladım. Bu nüshaların bir tanesinde İbnü'l-Cevzi'nin oğlu Ali babasının nüshasını nakletmiş, birçok yerde geçiyor. Babamın nüshasından aldım ben bunu, diyor. Bir de Edirne'de buldum ben, bir de burada Yusuf'a da buldum. Edirne'deki nüshanın yarısı noksan, buradaki baştan sona tam bir nüsha. Onu tekrar beraber kontrol ediyoruz arkadaşlarla.

Murat Şimşek: Hocam! Meselâ kitap hali hazırda matbu olsa bile eğer daha iyi bir nüsha veya nüshalar bulunursa tekrar tahkik yapılması gerektiğini mi söylüyorsunuz?

Nureddin Boyacılar: Tabii. Ben o görüşteyim. Bak ben bu görüşü Riyad'daki hadis kürsüsünde münakaşa yaptım. Rektörlükten gelen emir söyledi: Eğer kitap basılmışsa, tekrar tahkik yapılmasın. Ne demek! Dedim. Meselâ bazı basımlarda hiçbir şey yapmamış bastıran adam, basılmış orta yerde, ticarî kaygılarla... Tekrar yapılmaz mı bu, bunun değerlendirilmesi lâzım, yeniden yapmak lâzım, ilim budur, dedim. Neyse, netice kabul ettiler, ittifak oldu, sundular Rektöre. Rektör de kabul etti. Şuan devam ediyor orada.

Kitap tahkik yapılmış olsa dahi tam yapılmamışsa, eksikse yeniden yapılması lâzım. Veyahut da nüsha bulunamamışsa, o nüsha mukabil olmuşlar, 'kûbile binüşhatin' diyorlar ya veyahut ta Meselâ bir âlime okunmuş, İmam Suyûtî, İbn Hacer gibi büyük âlimlere okunmuşsa o da kıymetli yani.

Bir de hatalı olmaması lâzım, baştan sona okumak lâzım nüshayı yani okunuyor mu okunmuyor mu, kâmil mi, noksan mı? onlara bakmak lâzım. Bu artık araştıranın durumuna göredir, yani itibaridir. Kâmil olması lâzım, yanlışlı olmaması lâzım, mukabile yapıp yapılmadığına bakılması lâzım. Sonra Meselâ orada yazan kim, bu kitap ona nispet olundu mu, bu isimle mi geçiyor, nerede geçiyor onlar, bunu tespit etmek lâzım. Eskilerden, yenilerden bütün biyografi kitaplarına bakmak lâzım. Sonra Meselâ nesihler var mı yok mu, nasih kimdir, hangi tarihte yazılmış, veyahut da ne zaman bitirmiş? Meselâ İbnü'l-Cevzi'nin bu oğlu diyor ki: babam diyor 'intehâ min neshî min kitabetihî sene hamsi mie hamse ve seb'in' yani 575 de bitirmiş. 597'de bu nüshasını almış, tarihi söylüyor orada. Ben de bunu 607'de yazdım diyor. Yani babasının vefatından 10 sene sonra yazmış. '*Nakaltü min nüshati ebî*', diyor; o zaman nüsha kıymetlendi değil mi?

Müellifin *menhecini* açıklamak lâzım, müellif aynı konuda önceki kitaplarından kimden müteessir oldu. Sonra kimlere tesir etti onu bilmek, bulmak lâzım ve bunlar gayet önemli şeyler.

Murat Şimşek: Hocam, Meselâ bazı kitaplar neşrediliyor, hiç bilgi yok, mukaddime yazılmadan doğrudan kitaba başlanıyor. Bu da yeterli bir tahkik değil zannederseniz.

Nureddin Boyacılar: Bu yanlış bir şey. Meselâ müellif hangi sırada yaşadı, siyasi-içtimai konular, savaşlar hepsi kimlerle okudu, hocaları, talebeleri kimlerdi, olaylar var mı yok mu? Bunların hepsini ele alması lâzım. Hadislerin tahrîci var, hükümleri var, isnat kontrolü var. Asıl rivâyete ulaşmak lâzım, Meselâ müellifin kaynakları nelerdir. İbnü'l-Cevzi'nin kaynaklarını çıkardık biz. Belki 25 farklı kaynak var, bunlara dayanmıştır diyoruz. Buluyoruz, isnâdın içinde Meselâ Tirmizî'ye ulaşıyor, Müslim'e ulaşıyor, Nesâî'ye ulaşıyor birçok yerde. İbn Şâhin'e ulaşıyor, bütün bunları bulmak da öyle kolay şeyler değil.

Murat Şimşek: Bunlardan başka tahkik ile ilgili söylemek istediğiniz bir şey var mı? Varsa onları da alalım hocam!

Nureddin Boyacılar: Fihristlerin yapılması lâzım; hadislerin fihristi, konu fihristi, kaynak fihristi gibi... Ondan sonra bir de içindeki garip kelimeleri dipnotlarda izah etmesi lâzım. Okunmuyorsa hattı bilen insana göstermesi lâzım, acaba bu yazı hangi asra ait. Şuan Süleymaniye'de bazı âlimler var, hakikaten biliyorlar yani bu yazı diyorlar 6. asra veya 7. asra aittir diyorlar, onu hemen kaydetmek lâzım oraya, çok önemli, biz bilemiyoruz onu.

Hocam Abdülfetâh Ebû Gudde (rahmetullahi aleyh) tahkike başlamadan önce 3-4 kere oku, iyice anla, ondan sonra yaz diyor. Enteresan bakın! Bir bâb'a geldin, yazmadan 3-4 kere oku, anla, bilmediğin kelimelere lügate bak, ondan sonra yazmaya başla diyor. Hataya düşmemek için böyle yapmak lâzım. Bazen on kere okuyorum ben, diyor, on kere! iyice biliyorum, ondan sonra yazıyorum diyor hocam.

Tashihler katiyetle metinde yapılmaz. Dipnotta yapılır. Asli nassta aynen kalır öyle, hata yapmışsa bile metinde yapmak doğru değil, aşağıda düzeltmek lâzım, belki o hatalı değil sen hata ediyorsundur.

Nassları zaptetmek lâzım, varsa müşkil kelimeleri harekelemek lâzım. Meselâ bir isim geçiyor, acayip bir lakap geçiyor veyahut da nispet geçiyor, bildirmen lâzım. İşte bu filan yere aittir, filan memlekette, işte o da onlarda şöyle derler gibi. Galânis kelimesi Meselâ, galânis memleketinde 'fe hüve galanisiyyun' onu yazmak lâzım, ensab bölümüne. Yani işlemek lâzım bütün konuları, bırakmamak lâzım. Evet tashif varsa onu düzeltmek lâzım. Ancak bazı yerlerde tam kesin hata yapmışsa düzelterek kenara 'sah' diyerek ve dipnotta bu böyledir diye düzeltilmesi lâzım yapılması lâzım.

Sonra hadisler ve ayetlerin özel parantez içine alınması lâzım. Konu başlarında köşeli parantez içerisinde başlık koymak lâzım. Yani konuya yeni bir unvan yani başlık koymak lâzım.

Yazmaların kenarında haşiyeler bulunuyorsa (*fevaid*) onları yazmak lâzım. Meselâ (ve fi hâşiyeti nushati elif kezâ ve kezâ) filan numaralı haşiyede şu ilave vardır, şeklinde yazmak lâzım. Ayrıca fihristler var. Fihristleri çok geniş yapmak lâzım. Dua, ayet, hadis, eser, ensab fihristleri gibi.

Murat Şimşek: Eğer müellifin zikrettiği kitap matbu ise cilt ve sayfa olarak göstermek gerekir mi hocam o bilgiyi?

Nureddin Boyacılar: Tabii, tabii. Göstermek lâzım. Falan matbuda şu şekilde diye bildirmek lâzım. Meselâ bir hoca Mevzuatla ilgili bir risâle yazdı, başkanlık bastırdı onu. İbnü'l-Cevzi'nin mukaddimesini aynen yazmış, dipnotta da göstermemiş, kimsenin haberi olmaz zannediyorlar, haberi olmaz olur mu yahu? O yüzden her şeyi dipnotta yazmak lâzım. Ben hepsini direkt yazdım, emanete riayet bunu gerektirir. Abdülfetâh Ebû Gudde hocamın tüm ilavelerini ben eserimde aldım ('Kâle şeyhî Abdülfetâh Ebû Gudde ve efadenî' diye) ve ismini söyledim teşekkür ettim.

Suyûtî'nin küçük bir risalesi var. 1979'da bir hoca arkadaş bunu tahkik etmiş. Ben de Türkiye'de izin deyken onu ziyaret ettim. Bana: hocam bunu Ebû Gudde hocaya götürüp gösterir misin? Dedi, orada bastırmak istiyorum dedi. Ben de götürdüm. Hocam, 'okumam lâzım benim' dedi. Okudu, dipnotlar yazdı, tashih etti hataları düzeltti. Arkadaş diyor ki: Niye böyle yaptı? İlaveleri-

ne adını yazmasaydı, niye kendi adını yazıyor diyor, bana. Yahu sen teşekkür et! Senin kitabına değer kazandırdı, senin kitabın değerlendirildi, hatalarını buldu düzeltti. Yok! o tashih edip bıraksaydı yani hepsini ben yapayım diyor yani. Enâniyet bu. Onun için kızıyor. Ben iftihar ederim onun görüşlerini almaktan, kitap daha kıymetlenir, okumuş, tashih etmiş, daha ne istiyorsun. Kimse bunu anlamıyor; o da anlamıyor?

Meselâ 1979'da İsmail Cerrahoğlu ve Talat Koçyiğit, Ahmed b. Hanbel'in *İlelü'l-hadis* adlı eserini iki cilt olarak hazırladılar ama hep boşa gitti. Usûlü tam bilmiyorlar, çoğu yeri anlayamamışlar acayip bir şey çıkmış ortaya. Ben onu Suud'a götürdüm, hocam Ebû Gudde'ye verdim, rektörlüğe takdim ettim. Komisyon kurulunun hoşlarına gitmedi. Gerisin geri bana verdiler. Ben geri getirince bunlar çok kızdılar, kitabı Mahfuz Özdemir'e verip bastırdılar. Aslında hocalar mazur, bilmiyorlar, çünkü hiç tahkik yapmamışlar. İlk önce daha evvel tahkik yapanlara bakması lâzım, acele olmaz bu işler. Meselâ genç bir arkadaş var şimdilerde. Tahkik yapıyor ama tam yapamıyor, durmadan kitap çıkartıyor, öyle aceleye gerek yok! Bir tane yap, tam olsun değil mi?

Murat Şimşek: Peki hocam son olarak geleceğe yönelik hadis ilimleri ile ilgili projeleriniz nelerdir? Kendiniz yapmayı düşündüğünüz veya yapılmasını tavsiye edeceğiniz şeyler nelerdir, ondan da bahseder misiniz?

Nureddin Boyacılar: Türkiye'de benim temennim hadis ihtisası bölümünün açılmasıdır. Özel bazı öğrencilerin sırf hadis ihtisası görmesi ve kendilerini ona vermesidir. Kitap tahkik merkezleri kurulmasıdır. Bilhassa İstanbul'da olabilir veya Ankara'da, Konya'da olabilir ve bunların devam etmesi de lâzım. Ecdadımızın yazdığı eserlerin -gerek Arapça gerek Osmanlıca- ortaya çıkartılması lâzım. Bu büyük bir hizmettir. Bunu bütün alimlerin, araştırmacıların yapması lâzım. Hakikaten bu saha boş, şu anda, çalışan yok. Biz şimdi yapıyoruz bizden sonra kim yapacak, onu düşünmek lâzım, talebe yetiştirmek lâzım. Ben onu düşünüyorum ve üzülüyorum. Ben ölürsem kim yapacak, kim devam ettirecek, değil mi ihtisası? Şunu kim tatbik edecek? el-ecelü biyedillah, el-amelü biyedillah değil mi? Bazı öğrencilerime diyorum ki sen hoca ol burada, devam et burada diyorum. Bakalım duracaklar mı durmayacaklar mı? Bu işlerde madde yok, para yok! Herkes para peşinde!

Murat Şimşek: Peki muhterem hocam son olarak hadis araştırmacılarına tavsiyeleriniz nedir? Bir hadis araştırmacısına ne söylersiniz, genç araştırmacılara özellikle?

Nureddin Boyacılar: Ben onlara anlattığım şu programa uymaya çalışsın derim! Bu tahrîc programını uygulasin yeter - bu programı uygulamalı öğrensin yeter- Hazırladığın tahrîc programında en son diyorum ki talebelerime: (ve fi nihâtetü'd-dirâse, yahtâru küllü tâlibin cüz'en hadisîyyen mahtûtan ve yuhakkikuhû ve yuharricu ehâdisehu) işte bunu yaptı mı bitti; yani mahtuta

nüşhayı seçecek, onu tahkikiyle, tahrîciyle neşre hazırlayacak, kitabı basılacak, en büyük hedef olarak bunu söylüyoruz. Meselâ şuanda bazı tahkikler yapılıyor, ben onu Muhammed Avvâme'ye gönderiyorum, o bakıyor inceliyor, tas-hih ediyor bana gönderiyor, ben de inceliyorum ve bastırıyoruz. Sen benim talebem Mahmud Temel'in risalesini gördün mü? Çok güzel oldu. Şimdi üç tane tezimiz var, onları Muhammed Avvâme'ye gönderiyorum. Avvâme bana söz verdi inceliyor.

Bakın! o kitab: Mahmud Nihat Temel, *Kırâetü âyete'l-kürsî ve'z-zikri ve'd-dua edbâra's-salât*, İsrâf: Nureddin Boyacılar. Bakın girişte bana hediye etmiş kitabı: [el ihdâ ilâ fazîleti şeyhî eş-Şeyh Nuriddin ibni Şükrî Boyacılar, hafizhullâhu Teala ellezî 'allemeni ma lem a'lem min ulumi'l-hadîs ve's-siyer ve menehani el-kesira min vaktihî es-semîn ve min 'iddeti senevat ala kesrati meşâğilihi cezahullahu Teala anni hayra'l-ceza' amin].

Burada benim yazdığım bir yazı var. Takriz yazdım bu kitaba.

Murat Şimşek: Bu kitap sizin kontrol ettiğiniz bir tahkik örneği oluyor. Peki muhterem hocam son olarak söylemek istediğiniz bir şey var mı?

Nureddin Boyacılar: Benim en büyük temennim fakültelerdeki hocalardan, profesörler olsun, doçentler olsun, toplansınlar arkadaşlarıyla, asistanları toplansınlar, beraber kitap okusunlar, kendilerini geliştirsinler, asistanları iyi yetiştirsinler, asistanları kendi hallerine bırakmasınlar, en az haftada bir gün toplansınlar. Benim arzum bu, ilim böyle olur. Asla kendi başlarına bırakmasınlar, mütalaa etsinler. Fıkıhçılar, usûlcüler, hadisçiler, hadis usûlcüleri, tefsirciler haftada bir toplansınlar, kendilerini yetiştirsinler. Meselâ yeni çıkan kitapları, nerede ne çıkmış araştırsınlar, İslâm ilkeleriyle irtibatları olsun. Yeni çıkan kitapları okusunlar, muttali olsunlar.

Murat Şimşek: Peki Muhterem hocam! Hadis Tetkikleri Dergisi adına bize ayırdığınız vakit için çok teşekkür ediyor, sizlere hayırlı, sağlıklı, afiyet içerisinde uzun ömürler diliyoruz, dualarınızı bekliyoruz.

Nureddin Boyacılar: Sağ olun, ben teşekkür ediyorum, Allah sizlerden razı olsun. Cenabı Allah hepinizin ilminizi artırsın, hepinizi muvaffak eylesin. Cümlemizi ehl-i sünnet ve cemaatten ayırmasın. Nassları korumaya muvaffak kılsın. Tekrar teşekkür ediyorum.